

Dostál, Bořivoj

Zemnice s depotem pod valem hradiska Břeclavi-Pohanska

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1977-1978, vol. 26-27, iss. E22-23, pp. [103]-134

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109269>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BOŘIVOJ DOSTÁL

ZEMNICE S DEPOTEM POD VALEM HRADISKA BŘECLAVI-POHANSKA

Ve výzkumné sezóně v roce 1975 byl na Pohansku u Břeclavi mimo jiné proříznut v severovýchodní části hradiska val sondou širokou 10 m a dlouhou místy až 32 m (tab. VII:3—6). Sonda navázala na jihozápadní straně na plochu zkoumanou v dřívějších letech v bývalé lesní školce. Sídlištní objekty a kostrové hroby objevené v tomto průkopu na vnitřní straně hradby lze pokládat za součást sídlištní aglomerace zjištěné a zkoumané v lesní školce v severovýchodní části hradiska. Z nich nejpozoruhodnější jak svým inventářem tak stratigrafickou situací je zemnice označená jako objekt 10, přinášející významné podněty k úvahám o datování opevnění hradiska Pohanska. Význam tohoto objevu měli možnost přímo na místě zhodnotit účastníci exkurze III. mezinárodního kongresu pro slovanskou archeologii konaného 7.—14. září 1975 v Bratislavě.

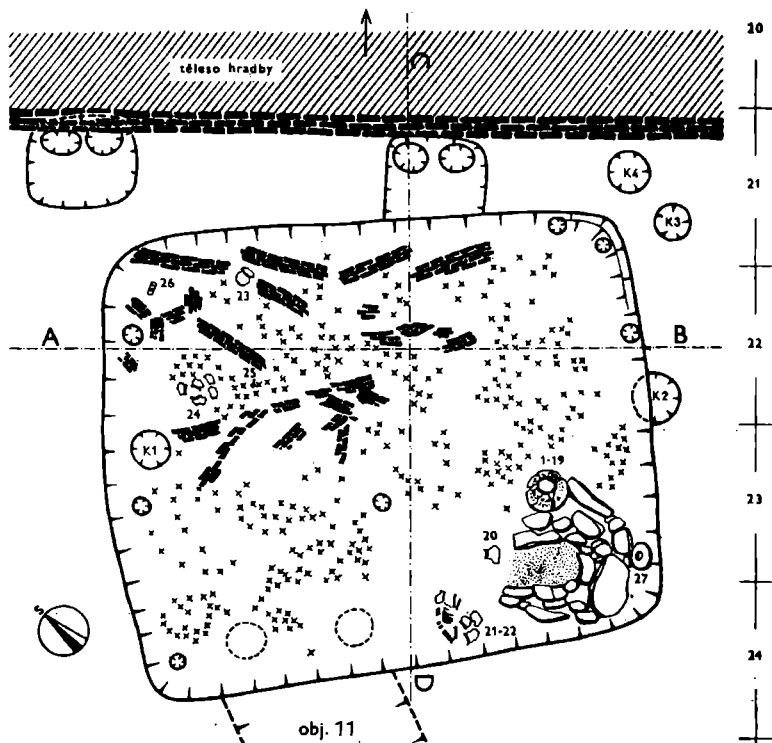
Zemnice 10, již je věnována tato stať, ležela v bezprostřední blízkosti vnitřní dřevěné stěny hradby; nacházela se mezi 21.—24. m řezu XIV b, necelý 1 m od jeho jihovýchodního okraje. Jedna její strana se přímo dotýkala velké obdélníkové kúlové jámy (63 × 55 cm) představující opěrný článek hradby, od druhé (70 × 50 cm) byla vzdálena maximálně 20 cm. Od vlastní dřevěné stěny hradby, která se nacházela na protilehlé straně zmíněných kúlových jam, byl tedy okraj zemnice vzdálen 40—70 cm, takže se dá mluvit prakticky o paralelnosti hradby se zemnicí (obr. 1; tab. VII:1,2). Již z tohoto faktu se dalo usuzovat, že zemnice je současná s opevněním, přesněji, že byla vybudována v době, kdy opevnění již stálo.

Dříve však než výzkum objasnil tuto skutečnost, byla zřejmá jiná okolnost, totiž že funkce zemnice zanikla současně s funkcí opevnění, přesněji s požárem jeho vnitřní dřevěné stěny, při němž zřejmě shořely i dřevěné části obydlí a hlinitá výplň hradby zavalila prostor zemnice (obr. 3). Bylo to jasně patrné nejen z propáleného zásypu zemnice začištěného v úrovni podloží (tab. V:1—3), ale i z vrstev na profilu ponechaném asi nad třetinou zemnice, vzdáleném zhruba 1 m od její severovýchodní stěny (obr. 2; tab. V: 4,6; VI:2; VII:3—6).

Můžeme tedy shrnout, že *podle horizontálně i vertikálně stratigrafických pozorování byla zemnice vyhloubena v době, kdy opevnění bylo již vybudováno a zanikla současně s opevněním.*

Popis zemnice a postup výzkumu

Zemnice (obr. 1; tab. VI:4; VII:1) měla lichoběžníkovitý půdorys o délce stran 275 cm (JV), 300 cm (SZ), 310 cm (JZ) a 340 cm (SV). Do podloží byla zahloubena 27–30 cm, hloubka pod původní úroveň terénu však činila až 70 cm. V půdoryse byly jihovýchodní a severozápadní stěna mírně vně vypouklé, ale navzájem rovnoběžné, jihozápadní a severozápadní stěna

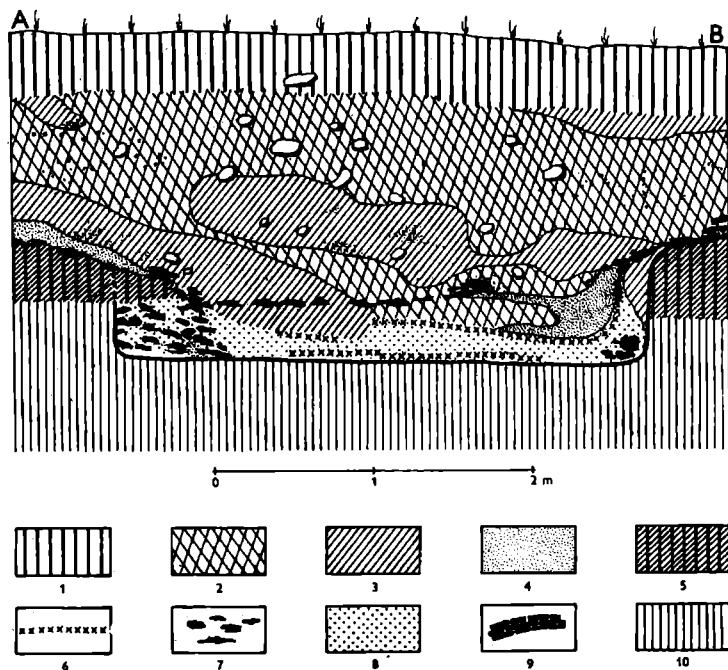

Obr. 1. Břeclav-Pohansko: Val XIV/1975. Půdorys zemnice 10 s označením polohy nálezů (1–26) a řezů A–B, C–D vynesných na obr. 2 a 3. Nákrres vyjadřuje vztah zemnice k okraji výkopu (linie na pravé straně s označením příslušného metru), k vlastní hradbě (nahře) a k staršímu obj. 11 (dole). (Kresba A. Šik.)

byly v podstatě rovné, avšak měly rozbíhavou tendenci směrem od jihovýchodu. Ve vertikální normě byly stěny kolmé, a to jak v podloží, tak i v pohrbené humusovité vrstvě, v níž však došlo místy druhotně k jejich destrukci (tab. VI:2; obr. 2 vlevo). Rohy byl objekt zhruba orientován k hlavním světovým stranám. Dno zemnice bylo rovné. Asi 30 cm od severozápadní stěny (125 cm od severního rohu, 145 cm od západního rohu) byla kúlová jamka (K 1, p 23 cm, hl 25–27 cm)¹ se zahroceným dnem. Těsně

¹ Zkratky rozměrů: p = průměr; hl = hloubka; š = šířka; d = délka; v = výška; u nádob: po = průměr okraje; pv = průměr výdutě; pd = průměr dna.

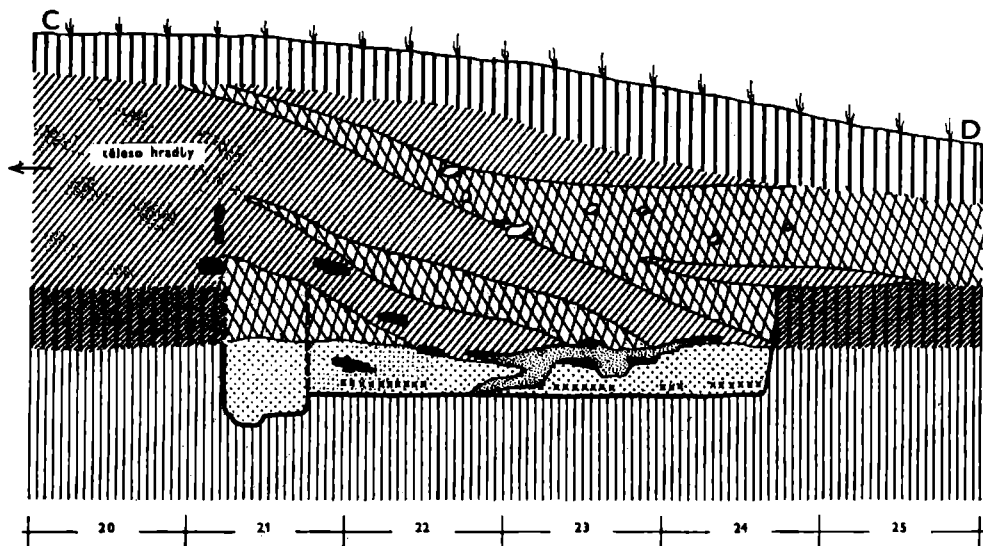
při protilehlé stěně, avšak vně objektu (110 cm od východního rohu, 130 cm od jižního rohu) se nacházela další jamka (K 2, p 25 cm, hl 15 cm). Obě tyto mírně excentricky umístěné jamky byly zřejmě pozůstatkem po sochách nesoucích hřebenovou vaznici sedlové střechy. Dvě 3 cm hluboké zahloubeniny (vybrané v průměru 22 a 28 cm) při jihozápadní straně zemnice (blíže západního rohu) nebyly zřejmě kúlovými jamkami. Vně východního rohu objektu (ve vzdálenosti 20–30 cm od jeho okraje) se nacházely dvě kúlové jamky (K 3, p 23 cm, hl 10 cm; K 4, p 27 cm, hl 10 cm), které však zřejmě nesouvisely s objektem 10, nýbrž se zdejším starohradištním osídle-

Obr. 2. Břeclav-Pohansko. Val XIV/1975. Příčný řez (A–B) destrukcí hradby nad výplní zemnice 10 v polovině 22. metru průkopu XIV. Vysvětlivky značek pro obr. 1–3: 1 – povrchový humus; 2 – šedá s humusem promíšená destrukce hradby; 3 – žlutohnědá hlinito-jílovitá výplň hradby promíšená červenými přepálenými hrudkami hlíny; 4 – do červena propálená hlína; 5 – pohřbený humusovitý horizont pod hradbou i pod destrukcí valu; 6 – zbytky zuhelnatělého výpletu; 7 – černá uhlíková vrstva z rozdrčených dřev; 8 – vlastní tmavošedá výplň zemnice; 9 – zbytky ohořelých dřev; 10 – podloží. (Kresba A. Šik.)

ním. Drobné kúlové jamky se zahroceným dnem (p 8–10 cm, hl asi 10 cm) byly zjištěny ve dně zemnice těsně při stěnách, a to tři při východním rohu (zde byly od sebe navzájem vzdáleny 40–60 cm) a tři podél severozápadní stěny (zde byly vzájemné vzdálenosti asi metrové); není ovšem vyloučeno, že se všechny jamky nepodařilo zachytit. Tyto jamky se zřejmě zachovaly po kúlech, které tvořily kostru výpletu stěn. V jižním rohu zemnice se nacházela kamenná pec.

Pec (tab. VI:5,6) byla patrná již v úrovni podloží, nad níž vyčnívaly jednotlivé kameny (tab. V:1,2). Pec měla v podstatě čtvercovitý půdorys o rozměrech 75–80 cm × 75–80 cm a byla vysoká 45 cm. Na jihovýchodní straně se z jejího povrchu zhroutily dva velké ploché kameny (spolu s nimi dosahovala šířka pece 95 cm). Jinak se pec skládala z drobnějších, vesměs

Obr. 3. Břeclav-Pohansko. Vál XIV/1975. Podélný řez (C–D) destrukcí hradby nad výplní zemnice 10 mezi 20.–25. metrem průkopu XIV (dole označeny jednotlivé metry). (Kresba A. Šik.)

plochých kamenů. Po odstranění zhroutených kamenů se ukázalo topeniště pece (d 45 cm, š 30 cm, hl 35 cm) obložené ze tří stran velkými plochými kameny (celkem 1+1+2) postavenými na hranu, z nichž východní se šikmo naklonil dovnitř pece. Plášť pece silný 20–25 cm byl v podstatě tvořen dvěma řadami kamenů. Spodek topeniště se nacházel v úrovni dna zemnice a byl pokryt asi 7 cm silnou vrstvou šedého popele (na ploše 53 × 35 cm), pod níž byla nepravidelná skvrna do červena propálené hlíny (p asi 20 cm). Obsah kamene z pece činil téměř 0,25 m³.

Výplň zemnice se začala jevit už v původní úrovni, avšak v požárové vrstvě vnitřní dřevěné stěny opevnění se nedaly její okraje jasně odlišit. Stalo se tak až po proražení této vrstvy a zejména po dosažení žlutohnědého hlinito-jílovitého podloží. Výplň se v něm odlišovala tmavou popelovitou hlinou, zuhelnatělými dřevy a do červena propálenými hroudami (tab. V:1,2). Ráz výplně ukazuje na to, že se vytvořila jednorázově při požáru stavby a vnitřní dřevěné stěny opevnění; jakmile stěna hradby vlivem požáru povolila, její hlinitá část se zhroutila do zemnice (obr. 3) a byla zčásti hořícími dřevy vypálena do červena, zčásti naopak dalšímu hoření některých dřev zabránila, takže zůstala zachována v zuhelnatělé

podobě. Kromě jednotlivých větších kusů dřev při severovýchodní straně zemnice (zejména při severním rohu) byly ve výplni patrné zbytky zuhelnatělého proutěného výpletu (průměr prutů asi 1 cm), které se na profilu vzdáleném asi 1 m od severovýchodní stěny zemnice jeví ve třech vrstvách (obr. 2; tab. V:6; VI:2). Horní byla zcela souvislá a probíhala přes celý objekt, další vrstvy byly více fragmentární; zbytky výpletu nade dnem byly téměř po celé ploše zemnice (obr. 1; tab. VI:3, 4). Proutěné pletivo zřejmě představovalo pozůstatky zhroutčených pletených stěn zemnice, o jejichž existenci svědčí i zmíněné drobné kúlové jamky podél stěn. Fragments větší dřev ležely jak na zbytcích výpletu, tak pod ním (tab. V:5; VI:1,3,4) a pocházely zřejmě jak z dřevěné stěny hradby, tak z dřevěných částí konstrukce zemnice. Zmíněný profil (obr. 2, 3; tab. VI:2; VII:3,4) jasně ukazoval původní humusovitou úroveň, do níž byla zemnice zahloubena (nacházela se 40 cm nad úrovní podloží), i druhotnou deformaci okrajů zemnice, k níž došlo při jejím zániku. Na profilu je též patrné, že souvislá vrstva zuhelnatělých prutů sice neležela na dně zemnice, avšak nacházela se až 50–60 cm hluboko v její výplni, což vylučuje domněnku, že by mohlo jít o druhotné proklesnutí této vrstvy do měkké výplně objektu již dávno zaniklého.

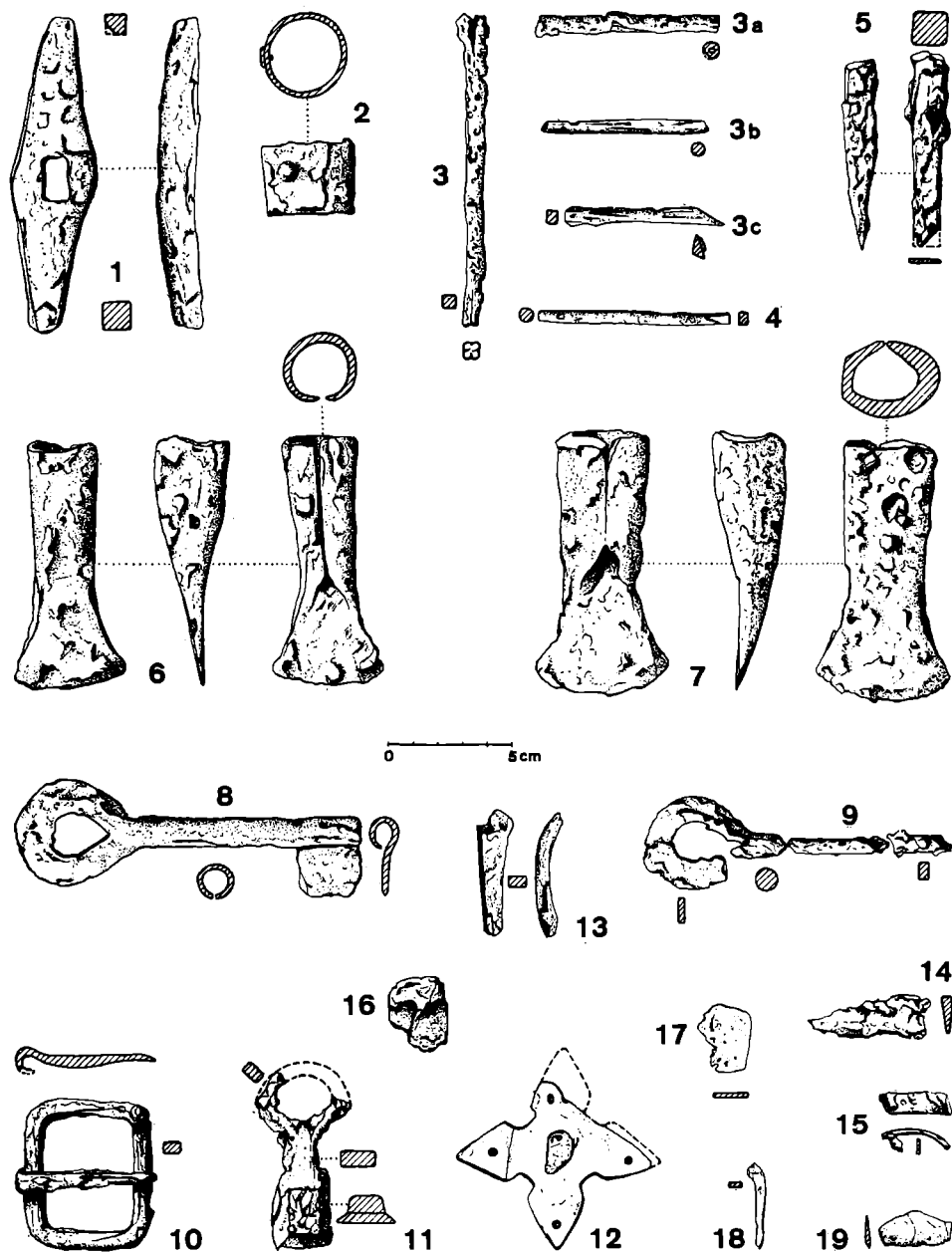
Výplň zemnice byla vybírána tak, že až do konce byl ponechán nad severovýchodní částí objektu kontrolní blok, na němž byl zachycen sled vrstev zásypu (obr. 2). Vybrána byla nejdříve zbylá část jihovýchodní poloviny objektu tím způsobem, že byly ponechány in situ kameny pece, větší nakupeniny střepů, kostra kočky a zbytky výpletu (tab. V:3,4). Pak byla vybrána severozápadní polovina zbylé části zásypu, a to nejdříve při kontrolním bloku, kde bylo značné množství větších zuhelnatělých dřev (tab. V:5) a pak na ostatní zbylé ploše se zbytky výpletu (tab. V:6; VI:1–3). Nakonec po zfotografování a zakreslení byl snížen kontrolní blok na úroveň podloží až se ukázala zbylá část obrysu zemnice (tab. VI:3) a jejich vztah ke kúlovým jámám vnitřní stěny opevnění a zbytek výplně byl pak vybrán (tab. VI:4).

Rozmístění nálezů a jejich popis

Depot

Na východní straně pece stála na dně zemnice lahovitá nádoba (1) popraskaná a mírně rozkleslá, zachovávající však v podstatě původní tvar; před úplným rozmetáním při zániku obydlí byla zřejmě uchráněna samou pecí a velkým plochým kamenem, který se sesul z jejího povrchu (tab. VI:1,3,4). Při rozebírání střepů z této nádoby v závěrečné fázi výzkumu se ukázalo, že obsahovala depot železných předmětů, a to: kladivo (2), dvě tesly (3,4), sekáč (5), překřížené tyčinkovité předměty (6), válcovitou tyčinku (7), válcovitou objímku (8), přezku (8), průvlečku (10), křížové kování (11), klíč (12), zlomky dalšího klíče (13), hrot nože (14), masivnější a tenší prohnutý pásek (15,16), nepravidelný masivní fragment (17), pavézovitý plechový fragment (18) související snad s křížovým kováním. Předměty vážící celkem 877 g spočívaly na vrstvě škvárovitých a struskovitých slitků (19), jimiž

byly zčásti i zasypány. Struskovité hrušky zaplňovaly nádobu asi ze tři čtvrtin, jak naznačuje rezavá linie na její vnitřní straně.

Obr. 4. Břeclav-Pohansko. Val XIV/1975. Depot železných předmětů ukrytý v lahvo-vité nádobě v zemnici 10. (Kresba J. Kamenská.) 1:3.

1. Lahvovitá nádoba s válcovitou střední částí a s kónickou horní a spodní částí. Hrdlo silně zúžené, žlábkovité, okraj odlámán. Dno klenuté se slabým středovým vstupkem. Výduť poměrně tenkostěnná (síla stěn 6–7 mm) zdobená vlevo skloněnou 5–6násobnou hřebenovou vlnicí asi v polovině horní kónické části, pásem pěti vodorovných rýh na přechodu středové válcovité a horní kónické části a pravidelnou pětinásobnou hřebenovou vlnicí v horní polovině středové válcovité části. Na povrchu je žlutohnědá, ve spodní části jsou menší tmavošedé skvrny, uvnitř je tmavošedá; šikmo mezi třemi čtvrtinami až polovinou výšky probíhá po stěně nádoby rezavá linie naznačující výšku vyplnění nádoby struskovitou hmotou a železnými předměty. Povrch je jemně drsný. V hmotě je písčité ostřívo o velikosti zrn do 1 mm. Povrch vykazuje značné nepravidelnosti; nádoba byla zřejmě vyrobena nálepem a dodatečně obtáčena; částečně se zřejmě deformovala vlastní vahou ve vlhkém stavu. V 35,8 cm; po 12 cm; pv 26 cm; pd 12,5 cm; obsah 10 litrů; inv. č. P 124.253; obr. 5:1; tab. X.

2. Železné kladívko deltoidního tvaru se zaseknutými konci vytvářejícími čtvercovité plošky o rozměrech $1,1 \times 1,1$ cm a 1×1 cm. Rozšířená střední část je proražena obdélníkovitým otvorem. Z profilu je slabě prohnuté. D 12,3 cm; max. š 3,5 cm; v ve středu 1,4–1,5 cm; v na koncích 1,1–1,2 cm; otvor $1,8 \times 1,1$ cm; váha 203,5 g; inv. č. P 124.307; obr. 4:1; tab. VIII:1.

3. Železná tulejkovitá tesla s vějířovitým ostrím prohnutým na hřbetní straně vně. Masivní tulejka je zcela uzavřená, její vnější obvod je oválný, vlastní otvor je trojúhelníkovitý. D 10,5 cm; p tulejky $3,8 \times 3$ cm; p otvoru $2,4 \times 1,7$ cm; š ostří 5,2 cm; d tulejky 6,2 cm; váha 217 g; inv. č. P 124.313; obr. 4:7; tab. VIII:3.

4. Železná tulejkovitá tesla se slabě vějířovitým ostrím prohnutým na hřbetní straně vně. Tulejka je poměrně tenkostěnná, kruhová, rozštěpená. D 10 cm; š ostří 4,3 cm; p tulejky 3 cm; p otvoru 2,1 cm; d tulejky 5,7 cm; váha 126,5 g; inv. č. P 124.314; obr. 4:6; tab. VIII:4.

5. Železný dlátovitý sekáč v horní části hranolovitý a ukončený čtvercovitou ploškou ($1,3 \times 1,3$ cm), ve spodní části symetricky zploštělý. Ostří poškozeno. D 7,8 cm; š ostří $1,1$ cm; váha 44 g; inv. č. P 124.320; obr. 4:5; tab. VIII:7.

6. Čtyři fragmenty železných tyčinek kruhového průřezu (p 0,6–0,7 cm), některé zčásti vyhraněné. Na jednom fragmentu lze pozorovat šikmo seřizovaný hrot (obr. 4:3c), na druhém hrubkovitě ukončení (obr. 4:3). Původně byly dva zlomky překřížené a spojené rzí a podle více či méně znatelných lomů bylo možné torza spojit ve dvě ramena dlouhá 17,5 a 19 cm (tab. VIII:6), takže se zdálo, že jde o jemné kleště nebo kružítko. Inv. č. P 124.316.

7. Tři zlomky železné válcovité tyčinky na jednom konci vyhraněné; druhý konec byl odlomen. D 7,8 cm; p 0,5 cm; inv. č. P 124.316a; obr. 4:4; tab. VIII:5.

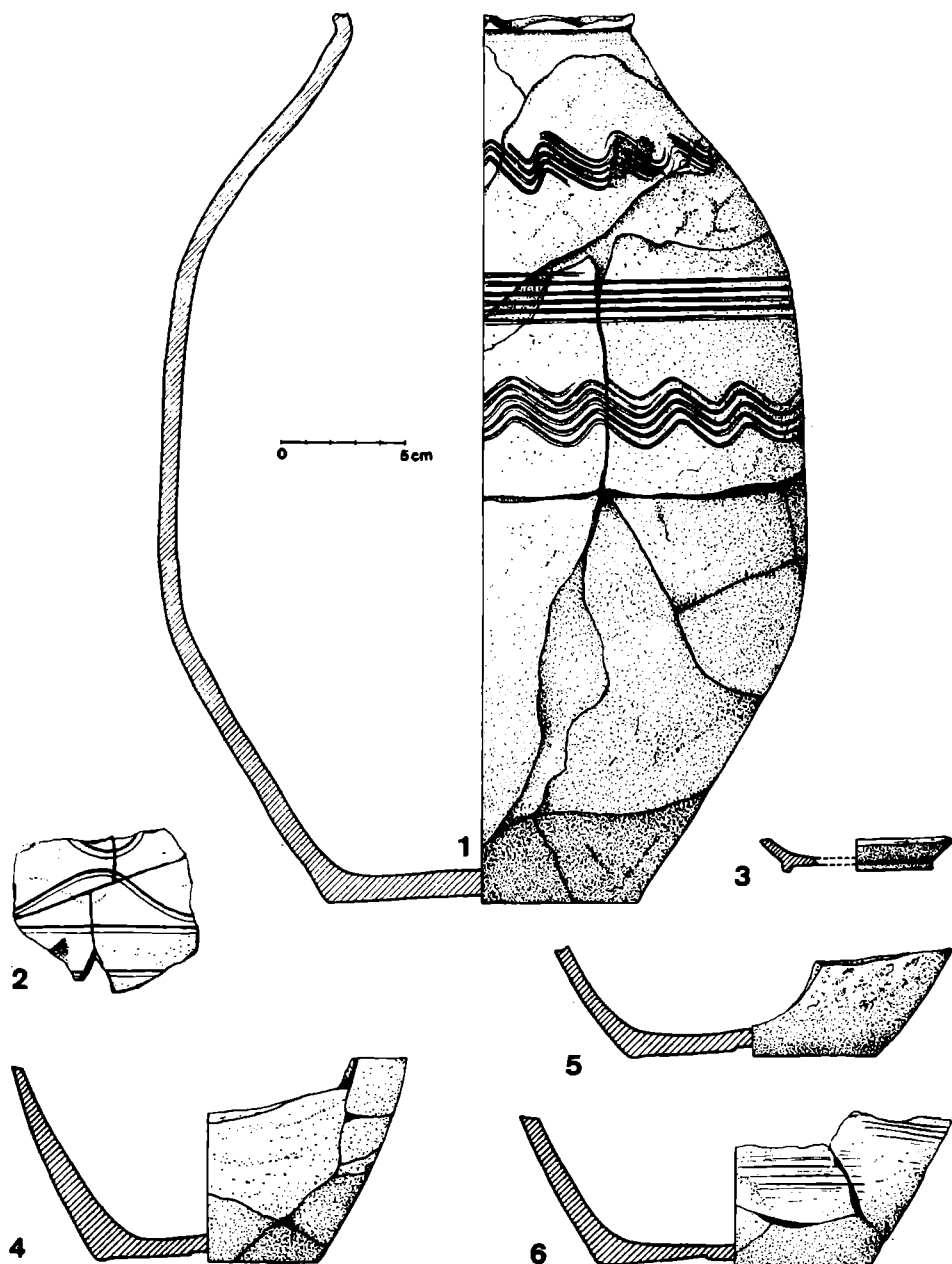
8. Válcovitá objímka z železného plechu probíhá hřebem s kruhovou plochou hlavíci. Původně byla objímka slepena rzí s kladívkem. V 2,8 cm; p 3,3–3,6 cm; síla plechu 0,2 cm; p hlavice hřebu 0,9 cm; inv. č. P 124.311; obr. 4:2; tab. VIII:2.

9. Železná přezka s obdélníkovitým rámečkem (d 6,1 cm; š 5,2 cm) a s esovitě prohnutým trnem (d 5,7 cm) ve střední části zesíleným a na konci zploštělým. Inv. č. P 124.315; obr. 4:10; tab. IX:2.

10. Železná průvlečka s oválným poškozeným očkem na průřezu hraněným ($4,7 \times 2,5$ cm), se zúženým krčkem ($1,8 \times 1,3$ cm) a s obdélníkovou týlní destičkou ($3,1 \times 2,3$ cm) s hranolovitým výčnělkem uprostřed (d 2,1 cm; š 1,6 cm; v 0,6 cm). Celková d 7,2 cm; inv. č. P 124.312; obr. 4:11; tab. IX:1.

11. Poškozené ozdobné kování ze železného plechu (š 7,8 cm; v 6,8 cm). Po hrubém očištění se jevílo tak, že ze zesíleného středu vybíhaly na tři strany rombocké listy, kdežto na čtvrté straně byl jen fragmentární pahýl. Obvod listů se zdál být na lící straně zesílený, na hladkém rubu se jevíly stopy po nýtech. Podle odloupnuté plošky u čtvrtého listu, k níž přiléhá pavézovitý fragment s porézni strukturou svaru (obr. 4:19; tab. IX:9) jsem soudil, že čtvrté rameno kování mělo poněkud jiný tvar a že jím byl další pavézovitý fragment nalezený v depotu a přiléhající na příslušné místo. Kromě toho byl ke kování rzí přilepen tyčinkovitý předmět (tab. IX:3). Po roentgenování a důkladném očištění² se ukázalo, že kování mělo zřejmě původně zcela pravidelný tvar se čtyřmi stejnými listy, z nichž jeden byl později z větší části a druhý

² Roentgenový snímek zhotovil Z. Soušek, laboratorní šetření a konzervaci provedl H. Ziegenfuss z Moravského muzea v Brně, za což jmenovaným srdečně děkuji.

Obr. 5. Břeclav-Pohansko. Val XIV/1975. Láhev (1) ze zemnice 10, v níž byl uložen depot železných předmětů a další střepy (2–6) z téhož objektu. (Kresba J. Kameniská.) 1:3.

z menší části odlomen (tab. XI:9; obr. 4:12). Dva další fragmenty (tab. XI:10,11; obr. 4:17,18) k němu vůbec nepatří. Inv. č. P 124.318.

12. Železný otáčecí klíč s vejcovkovitým plochým uchem, s trubkovitým dutým tělem a s obdélníkovitým ozubem vytaženým z pláště trubičky. Svařený šev trubičky je prasklý. D 13,7 cm; d a š očka 4,3 cm; rozměry ozubu 2×2,5 cm; inv. č. P 124.317; obr. 4:8; tab. IX:5.

13. Ploché železné vejcovkovité očko přecházející v tyčinku kruhového průřezu. Není vyloučeno, že k němu patří další dva zlomky, jeden kruhového průřezu (d 4 cm), které na sebe lomy navazují. Může jít o fragmentární klíč. Rozměry očka 4,1×3,7 cm; celková délka 13 cm; inv. č. P 124.321; obr. 4:9; tab. IX:4.

14. Hrot železného nože na hřbetní straně zkosený, na straně ostří obloukovitý. D 4,8 cm; max. š 1,7 cm; inv. č. P 124.319; obr. 4:14; tab. IX:6.

15. Zlomek obloukovitě prohnuté železné hraněné tyčinky. D 5 cm; max. š 1,1 cm; inv. č. P 124.308; obr. 4:13; tab. IX:7.

16. Ohnutý plochý železný pásek. D 3,4 cm; š 0,9 cm; obr. 4:15; tab. IX:8.

17. Masivní kus železa obloukovitého tvaru, snad ohnutý zlomek skoby nebo hřebu s pětiúhelníkovitou hlavicí. Rozměry 2,4×2,6 cm; inv. č. P 124.309; obr. 4:16; tab. IX:10.

18. Pětiúhelníkovitý plochý předmět, patrně odloupený z místa sváru dvou železných částí, nejspíše z ozdobného kování. D 2,7 cm; š 1,4 cm; inv. č. P 124.310; obr. 4:19; tab. IX:9.

19. Kolem 50 zlomků železité strusky a škváry vážící asi 1020 g různého charakteru (inv. č. P 124.304):

a) Tři větší těžké struskovité slitky (z nich jeden charakteristický bochníčkovitý) o váze 122, 116 a 170 g; tab. IX:16–18.

b) Čtyřicet lehkých škvárovitých zlomků strusky s obsahem železa, ale též s hlinítkými složkami. Ukázky na tab. IX:12–14.

c) U jednoho z předcházejících fragmentů není vyloučeno, že šlo o hliněnou dyznu zalitou struskou. Tab. IX:11.

d) Tři zlomky lehké sklovité škváry.

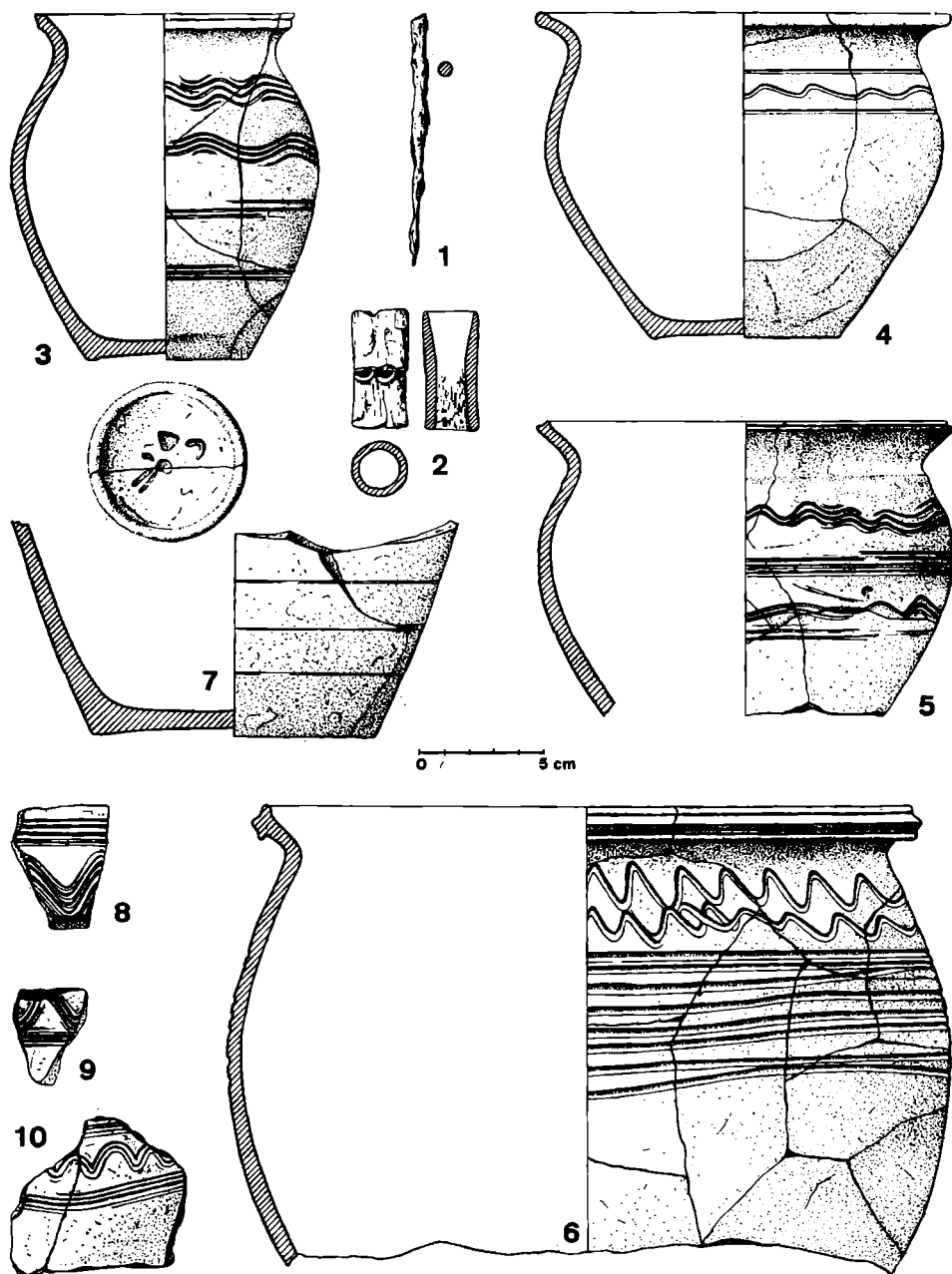
e) Slítek roztaveného zelenavého skla přilnutý na železnou struskovitou hmotě; inv. č. P 124.306; tab. IX:15.

f) Mezi struskou byl i jeden přepálený zeškvárovaný stěp.

Ostatní nálezy ze zemnice

V okolí pece se nacházely střepy z většího hrnce (20), z nichž některé byly i mezi destruovanými kameny pece. Před ústím pece ležela kostra kočky; pod ní a v jejím okolí byly střepy z další neúplné nádoby (21) a fragment spodku jiné nádoby (22). V úrovni původního terénu, asi uprostřed severovýchodní strany zemnice, pod zuhelnatělými dřevy zhroutené vnitřní stěny hradby, byla při jejich odstraňování rozbita vejčitá nádoba (23). Mezi zhroutenými trámy v severní části zemnice ležely fragmenty miskovitěho hrnce (24). Tamtéž se našel i železný hrot (25) a v severním rohu kostěná trubička (26). Při rozebírání kamenného pláště pece bylo na její jihovýchodní straně zjištěno velké hliněné závaží (27). Porůznu se ve výplni našly drobnější střepy (28) a zvířecí kosti (29). Kromě toho bylo odebráno ze zhroutěného výpletu stěn zemnice a z větších dřev, které mohly pocházet jak z hradby, tak z dřevěné konstrukce obydlí, 13 sáčků vzorků zuhelnatělého dřeva.

20. Asi třetina horní části soudkovitého hrnce se silně profilovaným okrajem s oboustrannou římsou a s plastickým žebrem na seřiznuté plošce. Výdut je pravidelná, tenkostěnná (síla střepu 0,6 cm), s rýžkami po obtáčení uvnitř. Je zdobena dvěma jednoduchými vlevo skloněnými vlnicemi pod hrdlem a spirálou vodorovných rýh o osmi závitěch v horní části výdutě. Povrch je hladký. Uvnitř je černá v celé výšce, vně je nad výdutí černá, níže hnědá. V hlině je jemnější i drsný písek. Lom má tři

Obr. 6. Břeclav-Pohansko. Val XIV/1975. Ostatní nálezy ze zemnice 10. (Kresba J. Kamenská.) 1:3.

vrstvy. Vypálení není příliš dobré, ve vodě se stěp rozpadá. Dorekonstruována kresběně. Zach. v 19,5 cm; po 26 cm; pv 29 cm; inv. č. P 124.183; obr. 6:6; tab. IX:7.

21. Fragment širšího vejčitého hrnku s okrajem prožlabeným, vně vytaženým a na vnitřní straně prohnutým, s pravidelnou výdutí zdobenou tří až čtyřnásobnou vlnicí pod slabě prožlabeným hrlem, pásem pěti rýh na největší výdutí a níže čtyřnásobným pásem rýh přecházejícím v nepravidelnou hřebenovou vlnici. Barva hnědošedá, uvnitř černá. V hlíně písek. Povrch jemně drsný. Na okraji stopy po obtáčení. Na vnitřní straně tmavě příškvarky. Spodní část se dnem se nezachovala. Zach. v 12 cm; po 16,5 cm; pv 16,5 cm; inv. č. P 124.251; obr. 6:5; tab. XI:5.

22. Fragment spodní části nádoby s klenutým dnem (p 11 cm) s kruhovou vyvýšeninou (p 2,3 cm) uprostřed. Na obvodu stopy po odřezávání nožem. V hlíně hrubý písek a kamenky, povrch přetažen jemnější vrstvičkou, hnědošedé barvy. Na stěně stopy dvou hřebenových rýh. Inv. č. P 124.252; obr. 5:6.

23. Vejčitý hrnek s vodorovně a nálevkovitě seříznutým okrajem, se slabě prohnutým hrlem plynule přecházejícím v pravidelnou výdutí a se slabě klenutým dnem s obvodovým výstupkem. Ve středu dna jsou tři nevýrazné důlky. Zdoben je dvěma trojnásobnými celkem pravidelnými vlnovkami nad největší výdutí a dvěma trojitými pásy vodorovných rýh pod ní. Je šedohnědý, v horní části je černá skvrna. Povrch je hladký. Hmotu obsahuje jemný písek a sílu. Velmi pravidelně obtáčená. Z jedné třetiny doplněna. V 14,1 cm; po 10,5 cm; pv 12,5 cm; pd 6,5 cm; obsah 0,96 litru; inv. č. P 124.210; obr. 6:3; tab. XI:3.

24. Miskovitý hrnek se široce rozevřeným ústím, s poměrně vysokou vysunutou největší výdutí a se slabě klenutým dnem s obvodovým výstupkem. Okraj zaoblen, na vnitřní straně slabý náznak žlábků. Výdutí je pravidelná, zdobená jednoduchou vlnicí mezi dvěma rýhami. Na povrchu i uvnitř je šedohnědá až tmavošedá. Povrch je jemně drsný. Hmotu obsahuje písek. Dokonale obtáčen. V 13,2 cm; po 16,8 cm; pv 16 cm; pd 7,6 cm; obsah 1,57 litru; inv. č. P 124.237; obr. 6:4; tab. XI:1.

25. Železný hraněný hrot, silně korodovaný. D 10,1 cm; p 0,6×0,7 cm; inv. č. P 124.305; obr. 6:1; tab. XI:2.

26. Kostěný trubičkový předmět se třemi půlměsíčkovými otvory proříznutými v jedné rovině těsně vedle sebe asi v polovině délky trubičky. Na vnitřní straně je delší část trubičky kónicky vyhlazena. Na povrchu jsou patrné podélné stopy po ořezávání. D 4,7 cm; p 2,1×2,2 cm, střed je zúžen na 2 cm; inv. č. P 124.322; obr. 6:2; tab. XI:4.

27. Hlíněné ovaloidní závaží s otvorem (p 2,1 cm), asi z jedné třetiny odlámané. Z jedné strany (obrácené k peci) je závaží silně propáleno, takže se na povrchu vytvořila struskovitá krusta, z druhé strany zůstalo zcela nevy páleno, takže se rozpadlo a fakticky nemohla být zjištěna jeho celková síla. Není jasné, zda vlastně nešlo o dyznovou cihlu. D 17 cm; zach. š 11,5 cm; zach. síla 11 cm; inv. č. P 124.323; tab. XI:6.

28. Z 82 dalších stěpů nalezených porůznu ve výplni obj. 10 bylo 32 kusů zdobených převážně hřebenovými vlnicemi a rýhami středohradištního rázu; mezi nimi byl jeden stěp z jemně plavené hlíny (inv. č. P 124.222; obr. 6:8) a jeden písčité zdobený dvěma jednoduchými širokými vlnicemi a rýhami (inv. č. P 124.200; obr. 5:2) a dále 5 starohradištních stěpů s neumělou výzdobou (inv. č. P 124.185, 124.189, 124.221, 124.239, 124.240 — obr. 6:9,10). 43 stěpů bylo z *nezdobených částí výdutí* (z toho tři nápadně silnostěnné jsou zřejmě starohradištní), 2 *okrajové stěpy* byly zaobleny a z 5 fragmentů *den* bylo jedno masivní rovné — starohradištní (inv. č. P 124.249), dvě klenutá s důlky uprostřed (inv. č. P 124.184 — p 9 cm, p důlku 1,1 cm, obr. 5:4, tab. XI:8; inv. č. P 124.248 — p 10 cm, p důlku 1,4 cm, obr. 5:5) a jedno vytáčené z jemně plavené hlíny s nízkou prstencovitou nožkou na obvodu (p 5 cm; inv. č. P 124.250; obr. 5:3).³

29. Vedle zmíněné téměř úplné kostry kočky bylo v obj. 10 celkem 11 kostí z tura domácího, 5 kostí z prasete domácího, 7 kostí z malých přežvýkavců (ovce nebo koza), 1 kost z ovce domácí a 1 kost ze psa domácího. Osteologický materiál určil MVDr. Zdeněk Kratochvíl, CSc.

³ Připomíná fragment antického kahanů; srov. R. M. Pernička, Fragment antického kahanů z hradiska Pohanska, SPFFBU E 13, 1968, 207–209.

Hodnocení depotu

Popsaný depot železných předmětů se v mnohém ohledu liší od ostatních depotů na našem území. Podle uložení i obsahu ho především nelze pokládat za obětinu související se zemědělským kultem jak většinu depotů interpretuje B. Novotný.⁴ Depot se totiž nenacházel mimo sídliště, nýbrž v osídlené části hradiska, a to přímo v zemnici. Výskyt depotů v sídlištních objektech — obydlích dnes již není ojedinělý. Přímo na severovýchodním předhradí Pohanska byl zjištěn depot sestávající ze svazků sekerovitých hřiven, srpů, pilky a ostruh v zemnici 17 s kamennou pecí⁵ a jiný z obj. 2 zjištěného v XII. řezu valem obsahoval železné talíře, sekerovité hřivny, sekeru, nože, vědro.⁶ V jistém smyslu i obsah zemnice 14 z jihozápadního předhradí Břeclavi-Pohanska s 11 vědry, srpy, sekerou, třmeny aj.⁷ je vlastně depotem. Též depot z Pohanska u Nejdku se nacházel ve výplni zemnice 12,⁸ i když v pozdější publikaci se snaží autor výzkumu postavit tento fakt do jiného světla.⁹ Zdá se, že i dva depoty z Mikulčic se našly přímo v objektu — kovářské dílně, i když z předběžného rázu publikací to neplatí zcela jasně.¹⁰ Též depoty sekerovitých hřiven spolu s dalšími předměty se našly zčásti v sídlištních objektech.¹¹ Existuje tedy celá řada depotů (nejméně kolem 10) souvisejících přímo s obydlím nebo s dílnami, což ukazuje na nutnost revize příliš jednostranné a zevšeobecňující interpretace prezentované B. Novotným. Pro totéž mluví i skutečnost, že významná část depotů pochází z hradišť a není spojena s nechráněnými sídlišti zemědělského rázu, jak se to kdysi jevilo správně Č. Staňovi a jak to zdůraznil B. Novotný.¹²

Též obsah popsáného depotu je v rozporu s interpretací B. Novotného. Zatímco Č. Staňa v roce 1960 správně konstatoval, že hromadné nálezy železných předmětů v moravsko-slovenské oblasti se skládají téměř výhradně ze zemědělského nářadí, řemeslnických nástrojů a z jiných užitkových předmětů při markantním nedostatku zbraní,¹³ z čehož B. Novotný podtrhl právě jen převážný výskyt zemědělských nástrojů,¹⁴ pak popisovaný depot se této charakteristice vymyká. Obsahuje totiž převážně řemeslnické

⁴ B. Novotný, Depots von Opfersymbolen als Reflex eines Agrarkultes in Großmähren und im wikingischen Skandinavien, PA 60/1, 1969, 205–206, 220–221.

⁵ B. Dostál—F. Kalousek—J. Vignatiová—A. Šik, Třetí pětiletí archeologického výzkumu Břeclavi-Pohanska (1969–1973), SPFFBU E 22, 1977.

⁶ B. Dostál, Břeclav-Pohansko, slovanský památník, Brno 1971, strojopisný katalog expozice, 17.

⁷ J. Vignatiová, Záchranný výzkum na jihozápadním předhradí Pohanska, Universitas 9, 1976, č. 1.

⁸ B. Novotný, Výzkum velkomoravského hradiště „Pohanska“ u Nejdku na lednickém ostrově, PA 54/1, 1963, 12, 31, obr. 14 na str. 19.

⁹ B. Novotný, Depots . . . , PA 60/1, 1969, 221.

¹⁰ Z. Klanica, Velkomoravské řemeslo, Liberec 1972, 15; *týž*, Současný stav výzkumu v Mikulčicích, AR 24, 1972, 182.

¹¹ D. Bialeková, Výzkum slovanského hradiska v Pobedíme, okr. Trenčín, AR 24, 1972, 123.

¹² Č. Staňa, Depot želez a žernovů na slovanském hradišti Staré Zámky u Líšně, SbČSSA 1, 1961, 117; B. Novotný, PA 60/1, 1969, 212.

¹³ Č. Staňa, SbČSSA 1, 1961, 116.

¹⁴ B. Novotný, Depots . . . , PA 60/1, 1969, 205.

nástroje (kladivo, 2 tesly, sekáč, tyčinkovité předměty), součásti koňského postroje (křížové kování, průvlečka, přezka) a užitkové předměty (2 klíče, zlomek nože). Souvislost depotu s řemeslnou výrobní činností zdůrazňuje i fakt, že byl nalezen spolu s fragmenty železné strusky a škváry, který patrně nebyl náhodný, i když v ní byly železné předměty patrně jen ukryty. Bez posouzení odborníky nelze říci, zda struskovitý materiál měl ještě nějakou výrobní hodnotu. Ten, kdo předměty skrýval, musel mít uvedený výrobní odpad po ruce. Složení strusky a škváry naznačuje, že šlo o narychlo vybranou nístěj tavicí nebo vyhřívací pece; mezi fragmenty škváry je zalit i hlinitý předmět připomínající trubkovitou dyznu (tab. IX:11). V této souvislosti stojí za připomínku i to, že necelý 1 m od depotu, za kamennou pecí zemnice, se našel hliněný předmět připomínající dyznovou cihlu (tab. XI:6). Na výskyt strusky a železných slitků v depotech železných předmětů nalezených v kovářské dílně v Mikulčicích u 3. kostela upozorňuje i Z. Klanica.¹⁵ Souvislost některých depotů z Pobeďimi s řemeslnou výrobou pokládá za pravděpodobnou D. Bialeková.¹⁶ Vzhledem k uvedeným okolnostem se jeví i pro publikovaný depot z Pohanska jako nejpravděpodobnější interpretace, že jde o ukrytý soubor nástrojů řemeslníka.

Zvláštností popsaného depotu z Pohanska je i to, že byl uložen v hliněné nádobě. J. Eisner uvádí, že některé železné depoty byly ukryty v kotli, jindy snad v jiném obalu nebo bez něho.¹⁷ Nálezy depotů v hliněných nádobách jsou však zatím vzácné¹⁸ a i to naznačuje možnost nesakrální interpretace depotu. Sama nádoba je pozoruhodná svým tvarem a bude o ní pojednáno zvláště. Nejdříve probereme jednotlivé předměty vlastního depotu a zhodnotíme je zejména z hlediska jejich datovacích možností.

K l a d i v k o se vyznačuje slabým obloukovitým prohnutím, vyklenu-tými boky,¹⁹ konci zúženými do čtvercovitých plošek a obdélníkovým otvorem. Těmito příznaky se řadí do skupiny kladiv reprezentovaných nálezy ze Sadů-Horní Kotvice (hrob 218; zdejší exemplář je však štíhlejší a má vejčitý otvor)²⁰ a ze Skalice (z porušených hrobů; kus je rovněž štíhlejší);²¹ není vyloučeno, že i kladivo z Levého Hradce²² patří k této skupině. Všechna tato kladiva pocházejí nejpravděpodobněji z 9. století.

¹⁵ Z. Klanica, Velkomoravské řemeslo, 15.

¹⁶ D. Bialeková, AR 24, 1972, 123.

¹⁷ J. Eisner, Základy kovářství v době hradištní v Československu, Slavia antiqua 1, 1948, 370; konkrétně jde o depot z Moravského Jána (viz J. Eisner, Ein Hortfund der älteren Burgwallzeit aus der Slowakei, Altböhmen und Altmähren 1, 1941, 153) a z Let (F. C. Friedrich, Staroslovanský hromadný nález v Letech u Dobřichovic, OP 13, 1946, 39–44).

¹⁸ Další depot uložený v nádobě a obsahující radlici a dvě motyky klučovnice pochází z Přítluk (A. Šmerková, Hradištní depoty železných předmětů v ČSSR, Brno 1976, diplomová práce, 85–86, tab. 83–84).

¹⁹ Tento tvar je označován jako římský — J. Eisner, Děvínská Nová Ves, 304, pozn. 125; H. Ohlhaber, Der germanische Schmied und sein Werkzeug, Leipzig 1939, 43, 45, 48.

²⁰ K. Marešová, Sídliště pod metropolitní výšinou, Brno 1975, 33 vpravo nahoře (rozměry: d 14,3 cm; š 3,5 cm). Děkuji autorce za umožnění prohlídky nálezu před konečnou publikací.

²¹ V. Budinský-Krička, Slovanské mohyly v Skalici, Bratislava 1959, 106, tab. XLII:1 (d 13,8 cm).

²² J. L. Pič, Čechy za doby knížecí, Praha 1909, tab. XXXII:1 (velikost není bohužel

Typologicky poněkud odlišnou skupinu tvoří drobnější kladívka s jedním koncem čtvercovitým nebo téměř čtvercovitým a s druhým koncem přecházejícím ve více či méně ostrý horizontální břit vzniklý skosením hřbetní strany; týlní část bývá někdy skloněna dolů. Patří sem dva kusy z Mikulčic,²³ dva kusy z Novgorodu²⁴ vedle několika dalších exemplářů 11.–13. stol. z Rusi,²⁵ kde se vyskytují i tvary s kovovou rukojetí.²⁶ Tato kladívka bývají označována za zlatnická;²⁷ správnost této interpretace potvrzují i nálezy kladiv tohoto typu v hrobech zlatníků s dalším zlatnickým inventářem z období stěhování národů (1. polovina 6. stol.) z Brna-Kotlářské ulice a z Poysdorfu.²⁸

Celkovými proporcemi a mnohdy i délkou se tento typ zlatnických kladívek neliší od lehkých kladiv kovářských; rozhodující se však zdá být váha a rozměry ploché části hlavice. Zatímco u lehkých kovářských kladiv z Rusi váha kolísá mezi 0,2–1,1 kg a strana úderové plošky hlavice mezi 20–40 mm, šperkárská kladívka z Novgorodu vážila jen 32–34 g (?) a strana tupé části hlavice měřila 0,6–1,3 cm.²⁹ Z tohoto aspektu masivní kladiva z Moravského Jána,³⁰ Děvínské Nové Vsi³¹ a Strážnice (odlišuje se od ostatních zde citovaných hrotitým týlem),³² jejichž váha též zřejmě výrazně přesahuje 0,2 kg, jsou kovářská.

Popisované kladívko z depotu na Pohansku stojí tedy tvarově mezi zlatnickými a kovářskými. Vahou se sice blíží ke kovářským, avšak oboustranné útlé úderové plošky naznačují, že ho mohlo být použito pouze k jemnějším úderům na nevelké ploše, snad ke kování ozdob z železného plechu, k roztepávání nýtů, k zatlukání menších hřebů, tedy k pracem, které se mohly vyskytnout při výrobě věder, sedel, skříněk apod. Jak plyne z nastíněného přehledu, k datování kladívek použít nelze.

Dva tulejkovité nástroje se vyznačují zcela uzavřenou tulejkou, vějířovitým ostřím a výrazným prohnutím pracovní části směrem ke hřbetu. Účel těchto nástrojů označuje V. Hrubý za sporný.³³ L. Niederle, V. I. Dovženok a A. Habovštiak je pokládají jednoznačně za motyky,³⁴

zjistitelná). Jiné nesporně kovářské kladivo z Levého Hradce uvádí R. Pleiner, *Staré evropské kovářství*, Praha 1962, 159, tab. LVII:1.

²³ Z. Klanica, *Práce klenotníků na slovanských hradištích*, Praha 1974, 75, obr. 6:3,4 (d 8,3 a 10 cm).

²⁴ N. V. Ryndina, *Těchnologija proizvodstva novgorodskich juvelirov 10–15 vv.*, MIA 117, Moskva 1963, 222, obr. 15:4,5 (d 6 a 7 cm, hlavice 13×7 mm a 11×9,5 mm).

²⁵ Výčet podává L. A. Goluběva, „Kvartal metallurgov“ v Vyšgorodě, Slavjaně i Rus, Moskva 1968, 32–33.

²⁶ F. D. Gurevič, *Juveliry dřevného Novogrudka*, KSIA 110, 1967, 18, obr. 3:3.

²⁷ B. A. Kolčín, *Železoobrabatvajuščeje remeslo Novgoroda Velikogo*, MIA 65, Moskva 1959, 20, obr. 7:2,3; N. V. Ryndina, MIA 117, Moskva 1963, 222.

²⁸ I. L. Cervinka, *Germáni na Moravě*, *Antropologie* 14, 1936, obr. 15:1,2 (délna 10–10,5 cm); E. Beninger, *Die Langobarden an der March und Donau*, *Vorgeschichte der deutschen Stämme II*, Leipzig–Berlin 1940, 842–843, Taf. 358:5,6.

²⁹ B. A. Kolčín, MIA 32, 211–212; N. V. Ryndina, MIA 117, 222.

³⁰ J. Eisner, *Altböhmern und Altmähren I*, 1941, 161, obr. 6.

³¹ J. Eisner, *Děvínská Nová Ves*, obr. 27:5.

³² I. L. Cervinka, *Slované na Moravě a říše Velkomoravská*, Brno 128, obr. 52:1.

³³ V. Hrubý, *Staré Město, velkomoravský Velehrad (dále jen SMVV)*, Praha 1965, 245, obr. 33:32; uvádí různé možnosti použití.

³⁴ L. Niederle, *Slovanské starožitnosti. Život starých Slovanů (dále jen ŽSS)*, III/1, Praha 1921, 126, obr. 31:4; V. I. Dovženok, *Zemlerobstvo dřevňoj Rusi*, Kijiv 1961,

R. Pleiner je prohlašuje za sekery,³⁵ W. Hensel a B. A. Kolčín za tesly,³⁶ V. K. Gončarov za tesly nebo dláta³⁷ — tedy za dřevoobráběcí nástroje. I. I. Ljapuškin označuje některé z nich za motyčky, jiné za tesly³⁸ aniž výrazně charakterizuje typologické rozdíly. Nechybí ani názor, že jde o nástroj používaný při ošetřování koňských kopyt.³⁹ Sám jsem se při publikaci nástroje tohoto typu z areálu velmožského dvorce na Pohansku přiklonil k výkladu, že jde o motyčku;⁴⁰ šlo však o nástroj z poměrně tenkého plechu s rovným ostřím a s nedovřenou tulejkou. U dvojice popisovaných nástrojů z depotu však soudím, že šlo o dřevoobráběcí nástroje vzhledem k jejich vějířovitému ostří a prohnutí pracovní části, které je vedle žlábkovitého tvaru ostří vyobrazováno B. A. Kolčínem jako příznak tulejkovitých tesel, které měly podle novgorodských nálezů krátkou a lehkou ohnutou rukojeť; držela se jednou rukou a prováděly se s ní lehké údery s malým rozmachem při dlabání koryt, misek, lžiček, naběraček aj. B. A. Kolčín uvádí i velké tesly s rovnou dlouhou rukojetí používané při dlabání brtí.⁴¹ Jen letný pohled na publikované nástroje tohoto druhu ukazuje jejich značné typologické rozdíly (nedovřená či uzavřená tulejka, plynulé nasazení či odsazení pracovní části, různý tvar těla a ostří apod.); zřejmě by tyto nástroje vyžadovaly podrobnějšího studia a jemnějšího třídění, které by snad mohlo být uvedeno v souladu s jejich rozmanitou interpretací, případně s jejím upřesněním. K datování rovněž nemohou tyto nástroje přispět, neboť se vyskytují od konce 2. tisíciletí před n. l. až do současnosti.⁴²

Dlátovitý sekáč byl používán k sekání kovu za studena praktickovanému především zlatníky a zámečníky (i když ani kováře nelze vylučovat), zatímco kováři používali k sekání rozžhaveného železa sekáčů s otvorem pro rukojeť. Dlátovité sekáče používané k dělení studeného kovu jsou malé; v ruských nálezech nepřesahují délku 7,5 cm;⁴³ při práci se držely přímo v ruce.

Fragmenty dvou železných tyčinek byly rzí spojeny tak, že svíraly navzájem tupý úhel, takže vyhlížely jako rozevřené jemné kleště ev. nůžky na tenký kovový plech, případně kružítko. Rentgenový snímek ani laboratorní prozkoumání spoje obou tyčinek neprokázalo, že by v místech překřížení byl nýt, a proto je nutné předpokládat, že šlo o dva tyčinkovité předměty, z nichž jeden byl zčásti hráněný a zahrocený a mohl sloužit jako rydlo, kdežto druhý s hrbolekovitým ukončením mohl být razidlem; přesný tvar, zejména tvar konců tyčinek jakož i jejich původní

95–96; obr. 11:3; 21:4; A. *Habovštiak*, Polnohospodárstvo na Slovensku v 9.–11. stor., O počiatkoch slovenských dejín, Bratislava 1965, 59, obr. 1:5.

³⁵ R. *Pleiner*, Staré evropské kovářství, 134, obr. 20 na str. 132.

³⁶ W. *Hensel*, Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna, Warszawa 1956, 194–195, obr. 154:4; B. A. *Kolčín*, MIA 65, 29–31 (mluví o tulejkovité tesle).

³⁷ V. K. *Gončarov*, Rajkoveckoje gorodišče, Kijiv 1950, tab. XXVI.

³⁸ I. I. *Ljapuškin*, Gorodišče Novotroickoje, MIA 74, Moskva–Leningrad 1958, 18, 21, obr. 7:6; 8:3; tab. LXXXIV:4; LXXXIV:3,4.

³⁹ J. *Eisner*, Altböhmen und Altmähren 1, 1941, 169; N. *Fettich*, Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn, Budapest 1937.

⁴⁰ B. *Dostál*, Břeclav-Pohansko IV, velkomoravský velmožský dvorec, Brno 1975, Brno 1975, 202, obr. 21:1.

⁴¹ B. A. *Kolčín*, MIA 65, 31.

⁴² Viz pozn. 41.

⁴³ B. A. *Kolčín*, MIA 32, 63–64, obr. 25.

délka se nedají zjistit. K těmto dvěma předmětům se řadí ještě další tyčinka kruhového průřezu s vyhráňeným koncem (tab. VIII:5), jejíž druhý konec je odlomen; zde šlo zřejmě o nějaký nástroj, zatímco u prvních dvou tyčinek se vzhledem k jejich silné korozi nedá bezpečně říci, zda šlo o řemeslnické pomůcky či pouhé polotovary. Funkci řemeslnických nástrojů nebo pomůček nelze vyloučit, neboť hrotité předměty obsahovaly citované hroby zlatníků z Brna (3 kusy) i z Poysdorfu (1 kus) a jejich používání šperkaři v Gdaňsku 10.—13. století předpokládá i Z. Holowińska.⁴⁴ Hrotité tyčinkovité nástroje mohly být používány i jinými řemeslníky mimo zlatníků.

Pro datování depotu má základní význam průvlečka s oválným rámečkem a s obdélníkovitou ploténkou a železné křížové kování stylizované do rostlinné podoby, tvořící zřejmě soubor, k němuž patří i velká obdélníkovitá přezka.

Průvlečka s ozdobnou ploténkou má předlohy v honosných exemplářích odlévaných v bronzu z Blatnice,⁴⁵ Mikulčic⁴⁶ i z Pohanska,⁴⁷ které patří již přelomu 8.—9. století nebo první čtvrtině 9. století. Popsaný železný exemplář s charakteristickým hranolovitým zesílením střední části ploténky, na níž již nelze rozlišit, zda byla zdobena či nikoliv, má přímé analogie v Mikulčicích, kde se vyskytlo dvanáct železných průvleček,⁴⁸ dále v Pobodimí⁴⁹ a na Starých Zámčích u Líšně.⁵⁰ D. Bialeková pokládá železná exempláře průvleček za mladší než bronzové a klade je do druhé čtvrtiny 9. století.

Křížovým kováním byl zřejmě předmět v podobě čtyřech rombických listů vybiňajících ze zesíleného středu (obr. 4:18; tab. XI:11). Předmět byl poškozen a rzi k němu byl přilnuty další železné fragmenty (tab. IX:3). Křížová kování tvořila spolu s průvlečkami garnituru používanou na řemení koňských ohlávek,⁵¹ mohla však být v některých případech použita i jinak.⁵² Podobně jako průvlečky jsou i bronzová křížová kování známá z Mikulčic⁵³ a z Blatnice⁵⁴ starší, kdežto železná kusy, které se našly v Pobodimí⁵⁵ a ve čtyřech exemplářích v Mikulčicích⁵⁶ jsou mladší.

⁴⁴ Z. Holowińska, Wczesnośredniowieczne rzemiosło złotnicze w Gdańsku, Gdańsk wczesnośredniowieczny, T. 1., Gdańsk 1959, 92.

⁴⁵ K. Benda, Karolinská složka blatnického nálezu, SIA 11/1, 1963.

⁴⁶ Z. Klanica, Die Ergebnisse der fünfzehnten Grabungskampagne in Mikulčice, Přehled výzkumů 1970, 46, Taf. 44:6 (hrob 893).

⁴⁷ B. Dostál, Břelav-Pohansko IV, 225, obr. 28:5.

⁴⁸ Z. Klanica, Vorgroßmährische Siedlung in Mikulčice und ihre Beziehungen zum Karpatenbecken, Študiijné zvesti AŮ SAV 16, 1968, 128, Abb. 2:4—6.

⁴⁹ D. Bialeková, Výskum slovanského hradiska v Pobodime roku 1964, AR 17, 1965, 532—533, obr. 157 (na str. 516).

⁵⁰ Dle laskavé informace Č. Stani, který mi umožnil prohlídku nálezu.

⁵¹ K. Benda, SIA 11/1, 1963.

⁵² J. Poulik, Mikulčice, sídlo a pevnost knížat velkomoravských, Praha 1975, 95—96, obr. 23:1.

⁵³ Katalog Großmähren, Wien 1966, tab. 45 vpravo dole.

⁵⁴ B. Chropovský, Slovensko na úsvite dejín, Bratislava 1970, tab. 39: vpravo dole.

⁵⁵ B. Chropovský, Vývoj a stav archeologického výskumu doby velkomoravskej, SIA 19/2, 1971, 586, obr. 5: nahoře.

⁵⁶ Z. Klanica, Študiijné zvesti AŮ SAV 16, 1968, 128, Abb. 2:1—3; J. Poulik, Mikulčice, sídlo a pevnost knížat velkomoravských, tab. 74:3,4.

Klíče z depotu patří ke skupině klíčů otáčecích. Jeden exemplář tohoto typu byl nalezen též v areálu velmožského dvorce na Pohansku v obj. 68, který lze uvádět v souvislost s mladší fází jeho opevnění, tedy rámcově s druhou polovinou 9. století.⁵⁷ Z Pohanska pochází i další klíč tohoto typu ze sídliště v lesní školce z rámcově středohradištního objektu 57.⁵⁸ V. Hrubý označuje tyto klíče za typické pro střední Pomoraví (uvádí je ze Starého Města, Mikulčic, Horních Dubňan), kde jejich známe exempláře datuje nejdříve do 1. poloviny 10. století; na základě analogií z Polska, Německa, Skandinávie i Rusi datovaných do dob starších i pozdějších nevyklučuje, že se mohou i v moravském prostředí vyskytnout dříve,⁵⁹ což nálezy z Pohanska potvrdily a zejména kusy z depotu připouštějí jejich výskyt už v první polovině 9. století.

Z hodnocení depotu lze vyvodit dva základní závěry týkající se jeho chronologie a funkčního zařazení.

1. Vzhledem k uložení v nádobě tvořil depot výrazně uzavřený nálezový celek. Datujícími předměty jsou průvlečka a křížové kování, která jsou řazena buď do nejmladší fáze předvelkomoravského horizontu (v Mikulčicích),⁶⁰ tj. do sklonku 8. století a první třetiny 9. století, nebo do druhé fáze blatnického horizontu druhé čtvrtiny 9. století.⁶¹ *Depot lze tedy datovat do doby blízké polovině 9. století.*

2. Depot lze pokládat za sklad řemeslníka s ohledem k jeho složení a zejména, že se našel spolu se železnou struskou. Byl zřejmě narychlo ukryt v obydlí, které zaniklo za katastrofické situace. Podle složení depotu lze uvažovat o výrobní činnosti jíž se řemeslník ukryvší depot zabýval. Struska a do jisté míry i kladívko svědčí, že se zabýval operacemi kovářskými, tesly dokládají opracování dřeva, poměrná lehkost kladívka a sada hrotů běžná v klenotnických souborech ukazuje, že prováděl i různé práce výzdobné (ve dřevě, kovu, kůži, kosti), přítomnost souboru kování koňského postroje připouští výklad, že vyráběl předměty související s jezdeckou výstrojí a výskyt klíčů nevyklučuje ani zámečnické zaměření. Příslušný řemeslník mohl tedy vyrábět okovaná vědra, dřevěné kované skříňky, sedla a součásti postroje, zámky a jiná stavební kování atd. Problematikou určování řemeslní specializace podle souborů řemeslnických nástrojů se zabýval B. A. Rybakov a dospěl ke skeptickým závěrům. Konstatoval, že řemeslníci mnohdy prováděli různé operace, používali rozmanité nástroje a materiály, což však neznamená, že se zabývali různými řemesly: název řemeslní specializace nemusel být určován převahou té či oné činnosti mistra, nýbrž názvem hotového výrobku, na něž se řemeslník specializoval. Na příkladě čtyřech řemeslních specializací (štitář, sedlář, výrobce touců, lukař) ukázal, že všechny používaly zhruba stejných nástrojů aniž by je bylo možné z archeologického objevu jednoznačně interpretovat. Na druhé straně však poukázal, že spojování několika příbuzných výrobních činností v jedné

⁵⁷ B. Dostál, Břeclav-Pohansko IV, 213, tab. 68:5.

⁵⁸ B. Dostál, Slovánská minulost Pohanska, Břeclav 1964, obr. 28: uprostřed.

⁵⁹ V. Hrubý, Klíče z doby hradištní na Moravě, ČMMB 43, 1958, 61–62.

⁶⁰ Z. Klanica, Študiijné zvesti AÚ SAV 16, 1968, 128.

⁶¹ D. Bialeková, AR 17, 1965, 533; *táž*, Pobeďim, slovánské hradisko a sídliska z 9. storočia, Nitra 1975, 9.

dílně není vždy dokladem primitivnosti řemesla.⁶² Aplikujeme-li uvedené názory na řemeslníka ukryvšího své nástroje v obydlí 10 při hradbě Pohanska, vyvstává před námi obraz široce zaměřeného mistra znalého různých výrobních operací a technologie materiálu a vyrábějícího různé předměty pro potřebu knížecího hospodářství a dvora.

Hodnocení ostatních nálezů ze zemnice 10

Z ostatních nálezů z výplně zemnice 10 může rozšířit naše poznatky z hlediska chronologického a kulturně historického především keramika a kostěná trubička s třemi otvory, zatímco železný hrot pouze rozšiřuje počet nástrojů soustředěných v depotu a hliněné závaží samo o sobě neškýtá jednoznačnou informaci.

Kostěná trubička s třemi otvory vedle sebe nemá zatím analogie v našich nálezech. Nabízela se přirozeně výklad shodný s interpretací podobných kostěných trubiček s dvěma otvory vedle sebe ze Starého Brodna⁶³ a ze Starého Města,⁶⁴ totiž že jde o píšťalky.⁶⁵ Ukázalo se však, že kostěné trubičky se dvěma, třemi a více otvory vedle sebe mají četné analogie z hradišť 11.—13. století na Rusi: devět jich bylo ve Staré Rjazani,⁶⁶ jedna ve Vščizi⁶⁷ a čtrnáct je vyobrazeno v publikaci výzkumu Rajkoveckého hradiště.⁶⁸ A. L. Mongajt uvádí názor hudebních vědců, že tyto předměty nikdy nemohly být píšťalkami ani jako samostatný hudební nástroj, ani jako jeho součást a příklání se k názoru B. A. Rybakova, že sloužily ke skani nití⁶⁹ a používaly se při domácí výrobě tkanin; pravděpodobnost tohoto názoru potvrzuje v některých případech setření okrajů bočních otvorů od protahování nití.⁷⁰ V. P. Levašova upřesnila tento názor na základě etnografických analogií v tom smyslu, že tyto předměty sloužily ke snování osnov z několika různobarevných nití.⁷¹ N. I. Lebeděva uvádí pro tyto předměty (nazývá je „jurky“) etnografické analogie z 19.—20. století a objasňuje jejich funkci v procesu výroby tkanin. Snování pomocí „jurků“ mělo spojit dvě nebo více nitek tak, aby přiléhaly těsněji k sobě a nekřížily se. Snování označuje za přípravný proces pro tkání na vodorovném tkalcovském stavu; jde o přípravu osnovy, tj. dlouhých nití umístěných rovno-

⁶² B. A. Rybakov, *Remeslo dřevněj Rusi*, Moskva 1948, 501—507.

⁶³ T. Kiernowska, *Gwizdek z grodziska wczesnośredniowiecznego w Brodnie Starym*, pow. Warszawski, *Sprawozdania PMA* 4, 1951, 107—109.

⁶⁴ V. Hrubý, *SMVV*, tab. LIII:7 (v obj. 65 — kostařské dílně).

⁶⁵ J. Sláma, *K počátkům slovanské hudby*, VPS 1, 1956, 170.

⁶⁶ A. L. Mongajt, *Staraja Rjazan'*, MIA 49, Moskva 1955, 172, 174, obr. 141:3.

⁶⁷ V. P. Levašova, *Obrabotka koži, měcha i drugih vidov životnogo syrja*, *Očerki po istorii ruskoj drevni X—XIII vv.*, Moskva 1959, obr. 6:14.

⁶⁸ V. K. Gončarov, *Rajkoveckoje gorodišče*, tab. XXXI:1—13,17; jsou zde zastoupeny dva typy; delší a kratší trubičky, přičemž poslední mají často i více otvorů než tři, mnohdy ve dvou řadách nad sebou. Dvě krátké kostěné trubičky s více otvory pocházející patrně z rajkoveckých nálezů jsou vyobrazeny též ve spise *Istorija kultury dřevněj Rusi*, I, Moskva—Leningrad 1948, 110, obr. 71:1,2.

⁶⁹ Vysloveno v stati *Remeslo*, *Istorija kultury dřevněj Rusi*, I, 110.

⁷⁰ A. L. Mongajt, *Staraja Rjazan'*, 172, 174.

⁷¹ V. P. Levašova, *Očerki* 1959, 58.

běžně vedle sebe a rozdělených na dvě skupiny, které po upevnění na stavu tvoří horní a spodní nitě tzv. nitěnky.⁷² Z nevelkého nálezu, jehož analogie zůstaly zatím nepovšimnuty i ve speciálních pracích o velkomoravském textilu,⁷³ vyplývají poměrně dalekosáhlé závěry svědčící o používání vodorovného tkalcovského stavu na Pohansku i jinde na Moravě ve velkomoravském období.

K e r a m i k a z výplně zemnice má typický středohradištní ráz s výjimkou několika přimíšených střepů starohradištních (obr. 6:9,10), které se sem dostaly z pohřbeného humusovitého horizontu zemnicí proříznutého, případně ze starohradištního objektu 11, který zemnice narušovala. Vedle nádob (obr. 6:3,5) a střepů vykazujících obecné středohradištní znaky, které však nelze přesněji synchronizovat s jinými nálezy, je možné uvést několik kusů keramiky, které se dají srovnávat s konkrétními nálezovými skupinami jak na Pohansku samém, tak v širším rámci jihovýchodní Moravy.

Velký hrnec s bohatě profilovaným okrajem, zdobeným dvěma jednoduchými vlnicemi na hrdle a níže pásem vodorovných rýh (obr. 6:6, tab. XI:7) patří ke skupině, kterou jsem označil jako typ Ib vyskytující se v areálu velmožského dvorce na Pohansku jak v objektech starší fáze (obj. 29, 35), tj. rámcově v druhé čtvrtině až třetině 9. století, tak v objektech mladší fáze (obj. 20, 44, 87, 96, 101, 102, 126), tj. v druhé polovině ev. poslední třetině 9. století.⁷⁴

Spodní část nádoby (obr. 6:7) a střep zdobený hřebenovým pásem a vlnovkou (obr. 6:8) z jemně plavené hlíny s mikroskopickým pískem, vytáčené pravděpodobně na nožním kruhu, patří k V. skupině velkomoravské keramiky známé opět z areálu velmožského dvorce jak z objektů starší fáze (obj. 29, 98), tak z objektů mladší fáze (obj. 45, 48, 87, 88, 100, 101, 102, 104, 126) i z objektů nejmladších (obj. 20, 105), a kromě objektů rámcově středohradištních (obj. 63, 69, 71, 74, 86, 103, 123) i z kostrových hrobů č. 127, 348, 380, 400 na kostelním hřbitově.⁷⁵ Vydávají tedy stejné chronologické svědectví jako nálezy předcházející se zdůrazněným akcentem na mladší období.

Fragment hrnku s prožlabeným okrajem (obr. 6:5; tab. XI:5) zdůrazňuje zase souvislost spíše se starším obdobím, i když i tato úprava okrajů je průběžná nejméně po celé 9. století.⁷⁶ Rovněž i hrnek obr. 6:3 (tab. XI:3) patří k tvarům průběžným, nespecifickým.

Miskovitý hrnek zdobený jednoduchou vlnovkou mezi dvěma vodorovnými rýhami (obr. 6:4; tab. XI:1) je charakteristickým představitelem keramiky pomoravského typu, kterou J. Pouлік datuje do druhé poloviny 9. století⁷⁷ a která má četné analogie v plochých i mohylových hrobech ve

⁷² N. I. Lebeděva, Prjaděnije i tkačestvo vostočnych slavjan, Vostočnoslavjanskij etnografičeskij sbornik, Moskva 1956, 495–496, obr. 18:2a.

⁷³ Srov. např.: M. Kostelníková, Velkomoravský textil v archeologických nálezech na Moravě, Praha 1973.

⁷⁴ B. Dostál, Břeclav-Pohansko IV, 161, obr. 16:8,9; tab. 53:2; 54:34; 48:2; 57:4; 77:1,2; 80:14; 86:1; 87:5; 100:21; XVII:3,4.

⁷⁵ B. Dostál, Břeclav-Pohansko IV, 164.

⁷⁶ B. Dostál, Břeclav-Pohansko IV, 151.

⁷⁷ J. Pouлік, Staroslovanská Morava, Praha 1948, 100, 113–115, obr. 34.

Starém Městě,⁷⁸ ve Staré Břeclavi, Količíně, Kyjově, Lipově, Pustiměři, Slížanech, Strážnici, Strážovicích, Troubsku, Vrbce, Zástřízlech, Žlutavě, Březolupech, Tupesích, Syrovíně aj.⁷⁹ Po všech stránkách nejbližší analogie pochází z porušené mohyly 27 ze Skalice (byla zde i ostruha typu II, rukojeť k vědru s lichoběžníkovitými atásemi, železná tréminkovitá průvlečka), která je rámcově datována do posledních dvou třetin 9. století.⁸⁰

Lahvovitá nádoba (obr. 5:1; tab. X), v níž byl uložen depot, se typologicky vymyká z Váňova třídění,⁸¹ její tělo nelze jednoznačně označit za soudkovité (II. typ, nejbližší by byla varianta IId), neboť jsou na něm naznačeny lomy – nikoliv však jeden nýbrž dva – takže ji nelze označit za dvoukónickou (I. typ) ani za tvar pouze s kónickým spodkem (III. typ), ale také ne za válcovitou (IV. typ), i když střední část těla má válcovitý tvar. V každém případě naznačené typologické příznaky jsou spíše starobylejší. Pro časové zařazení je však směrodatný materiál, barva, vypálení a výzdoba, které plně odpovídají charakteru keramiky z areálu velmožského dvorce na Pohansku, tedy 9. století, přičemž datovatelné kovové předměty v ní ukryté ji řadí spíše do první poloviny tohoto věku. To je v souladu s názorem o šíření lahvovitých tvarů z Karpatské kotliny, kde jejich produkce vyrůstala z tradic pozdněřímských a stěhování národů a kde se udržovaly v „keszthelyském“ prostředí, odkud pronikaly na Moravu.⁸²

Keramika ze zemnice s depotem pod valem hradiska vykazuje přesvědčivé shody s keramikou z areálu velmožského dvorce na Pohansku, známé jak z objektů jeho starší tak i mladší fáze. I když větší množství analogických keramických typů je v objektech mladší fáze dvorce, není to v rozporu s datováním depotu do doby blízké polovině 9. století, neboť předěl mezi starší a mladší fází dvorce kolísá mezi polovinou až počátkem poslední třetiny 9. století.

Lahvovité tvary a jiná keramika ze zánikového horizontu opevnění Břeclavi-Pohanska

V souvislosti s hodnocením keramiky ze zemnice s depotem objevené pod valem hradiska Břeclavi-Pohanska bych chtěl v zájmu potvrzení její předložené chronologie upozornit na poměrně častý výskyt lahví na Pohansku i na další keramiku analogickou inventáři objektu 10 i objektů velmožského dvorce v zánikovém horizontu opevnění.

Vedle fragmentů hrdel lahví antického rázu z jemně plavené žluté až načervenalé hlíny z objektu 24 a 87 v areálu velmožského dvorce⁸³ se

⁷⁸ V. Hrubý, Staré Město, velkomoravské pohřebiště Na valách, Praha 1955, tab. 31:8; 39; 40:2–4; 41:1,3,4; 43:2; 48:2.

⁷⁹ B. Dostál, Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě, Praha 1966, tab. XI:12 (Stará Břeclav); XXI:13 (Količín); XXIII:3,5,9 (Kyjov); XXV:13 (Lipov); XXXIX:16 (Pustiměř); XLI:15 (Slížany); XLIX:1,2,4; L:1–5 (Strážnice); LIII:12 (Strážovice); LVIII:1,13 (Troubsko).

⁸⁰ V. Budínský-Kříčka, Slovanské mohyly v Skalici, Bratislava 1959, 95, 146, tab. XXXVI:2.

⁸¹ Z. Váňa, Lahvovité tvary v západoslovanské keramice, PA 47, 1956, 105n.

⁸² Z. Váňa, PA 47, 1956, 138.

⁸³ B. Dostál, Břeclav-Pohansko IV, 165, 274, 304; tab. 50:7; 77:7; XXIII:1,2.

v této sídlištní aglomeraci našel fragment hradištní láhve v obj. 112 (1). Další láhev (2) pochází z kulturní vrstvy čtverce L 11-77 na jihozápadním předhradí, kde se nacházela poblíž rozrušeného hrobu 3.⁸⁴ Jedna láhev (3) byla nalezena spolu s dalšími šesti nádobami rozmístěnými na hliněném pekáči nacházejícím se na povrchu velkomoravského horizontu překrytého destrukcí opevnění v III. řezu valem z roku 1965. Tři láhve pocházejí ze sídlištního komplexu v lesní školce v severovýchodní části hradiška; jedna byla v hrobě 1 (4), dvě byly zrekonstruovány ze střepevého materiálu objektu 4 (5) a objektu 39 (6).

1. Fragment láhve s vejčitým nebo válcovitým (?) tělem plynule přecházejícím v nízké mírně rozevřené hrdlo. Ukončení okraje odlámáno; chybí též spodní část nádoby. Hrdlo a horní část výdutě zdobí drobné vlnovky oddělené vodorovnými rýhami a vytvářející čtyři výzdobné pásy; vnitřní strana hrdla je též zdobena, a to pěti řadami obdélníkovitých důlků provedených kolečkem. V hlině je drobný písek a kaménky. Má hnědou barvu. Na lomu se slabě řítí vrstvy. Dokonale obtáčena. Velmi dobře vypálena. Po 8 cm; pv 15 cm; inv. č. P 52.343; obr. 7:2.

2. Dvoukónická láhev s úzkým a nízkým hrdlem (okraj odlámán), s poněkud nepravidelnou výdutí a s klenutým dnem ve středu vně vychlípeným. Zdobí ji tři pásy šikmo skloněných záseků pod hrdlem a níže pět hřebenových pravidelně rytých vlnovek přecházejících až na spodní část výdutě. Hlína je ostřena pískem a větším množstvím slídy. Povrch je vyhlazen. Tmavošedá až šedohnědá. Zhotovena nálepem a obtáčena. Dobře vypálena. Slepna a doplněna. V 36 cm; po 9 cm; pv 30 cm; pd 14 cm; obsah 12 litrů; inv. č. P 40.017; obr. 7:1.

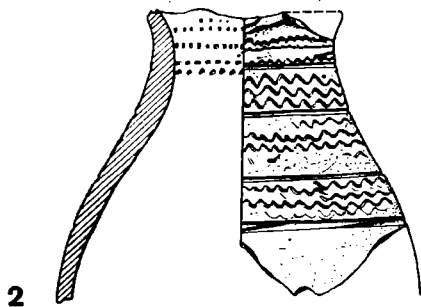
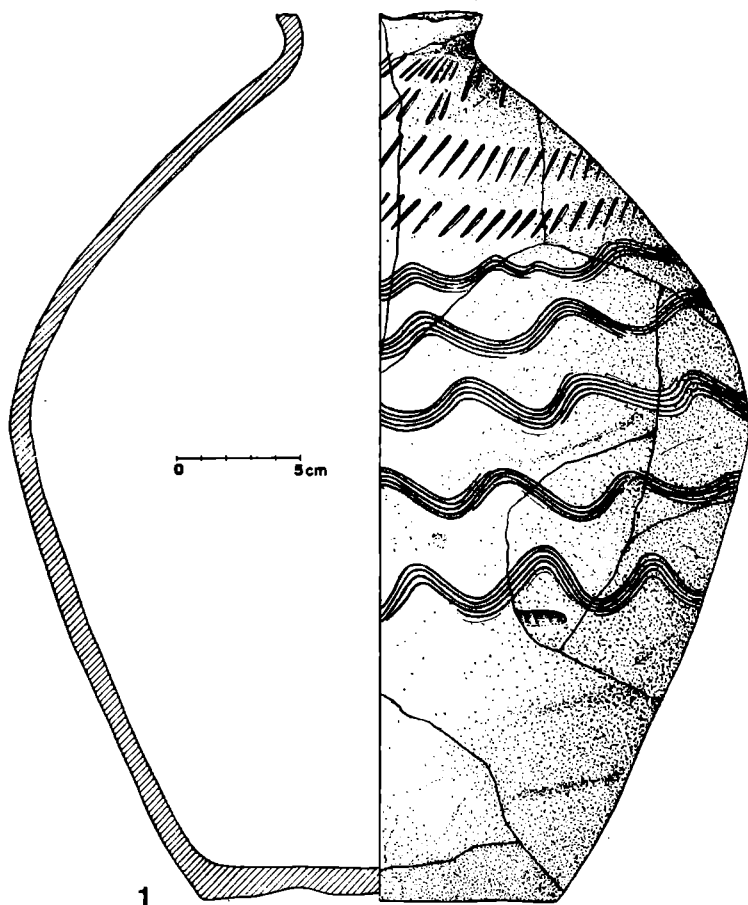
3. Baňatá láhev s nízkým silně zúženým hrdlem vyznačeným naspodu slabým žlábkem, s nálevkovitě rozevřeným ústím s kuželovitě seříznutým okrajem, s pravidelně obtáčenou výdutí a s rovným poškozovým dnem. Od hrdla až k spodní čtvrtině ji zdobí střídající se pásy vlnovek a rýh provedených 7–10zubým hřebenem. Místy přecházejí vodorovné rýhy ve vlnice. Zatímco v horní části se vlnice rýhy střídají, je naspodu výzdoba uzavřena třemi pásy rýh. Hlína je ostřena pískem a jemnějšími i hrubšími (do 2 mm) zrnky slídy. Povrch je hladký. Je světlehnědá, asi na 1/4 nádoby téměř v celé výšce je šedohnědá oválná skvrna. Dokonale obtáčena. Dobře vypálena. Slepna a doplněna. V 29 cm; po 9,6 cm; pv 24 cm; pd 10,4 cm; obsah 6 litrů; inv. č. P 60.992; obr. 8:1; tab. XII:6.

4. Silnostěnná těžká lahovitá nádobka s téměř válcovitým tělem, se silně zúženým hrdlem a s krátkým zaobleným, nálevkovitě rozevřeným okrajem, s hrubě formovanou jakoby hráněnou výdutí a s mírně klenutým dnem s náznakem obvodového výstupku a s nevýrazným kruhovým důlkem. Zdobí ji spirála z dvojité vlnice o dvouapůl závitech. Hmota je ostřena pískem, slídou a kaménky. Je červenohnědá, na jedné třetině je v celé výšce černá. Povrch jemně drsný, při dně v jednom místě otlučen; též okraj je více než z poloviny odlámán. Primitivně obtáčena, na povrchu zřetelné stopy nálepu. Dobře vypálena. Na lomu jsou patrné tři vrstvy. V 9 cm; po 5 cm; pv 9,5 cm; pd 8,5 cm; obsah 0,24 litru; inv. č. P 81.122; obr. 8:2.

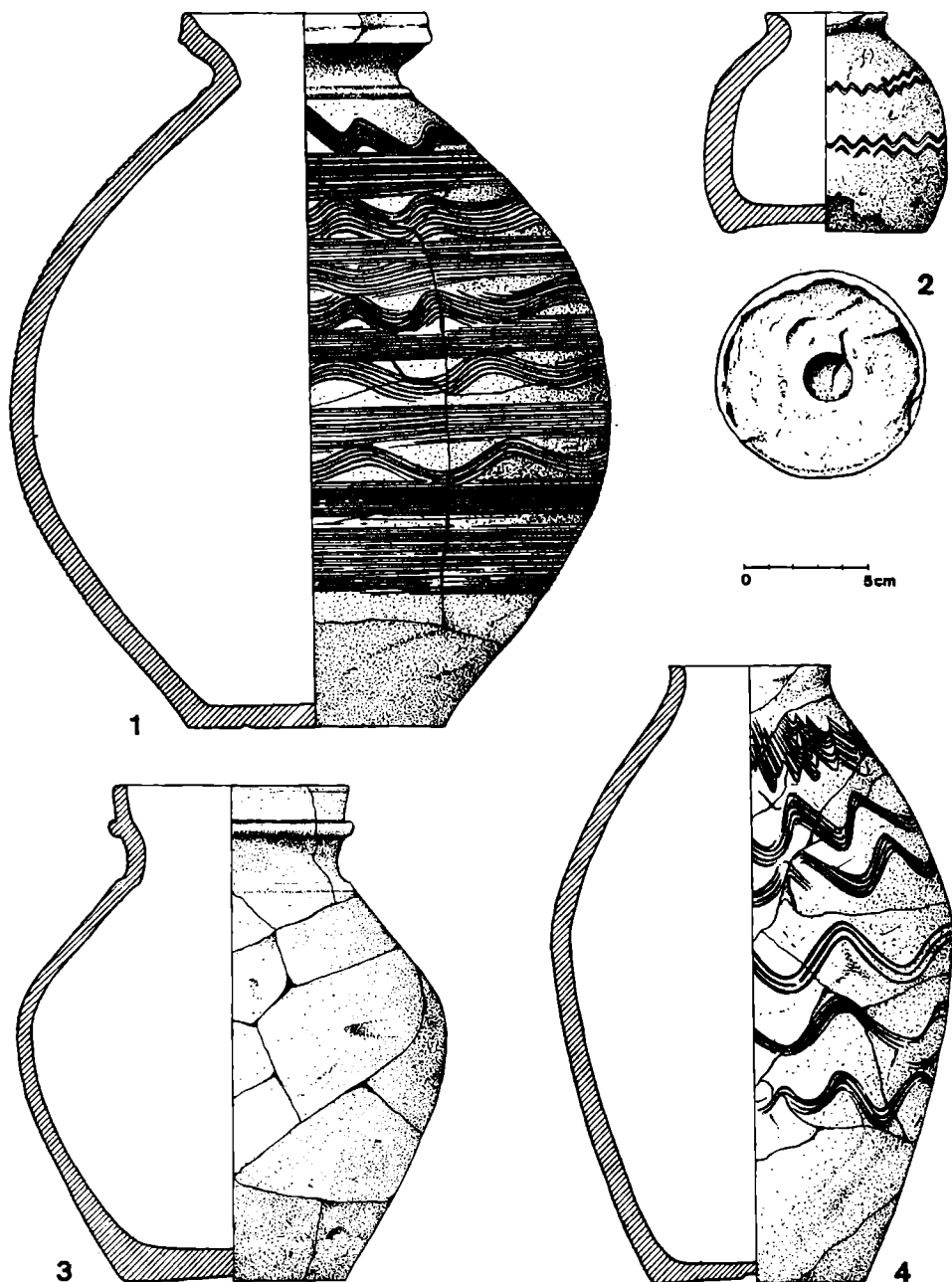
5. Láhev s baňatým tělem přecházejícím slabým odsazením v žlábkovité hrdlo, které je lištou odděleno od válcovitého ústí, na vnitřní straně pohárovitě prohnutého, se zaobleným okrajem. Dno je slabě klenuté. Nezdobena. Hmota ostřena pískem a ojedinělými kaménky. Povrch jemně drsný. Červenohnědá, místy tmavošedé skvrny. Dokonale obtáčena, dobře vypálena. Slepna a doplněna. V 20,5 cm; po 9,6 cm; pv 17,6 cm; pd 9 cm; obsah 2,43 litru; inv. č. P 83.747; obr. 8:3.

6. Láhev se štíhlým vejčitým tělem, s nízkým a úzkým hrdlem, s odlomeným okrajem, s pravidelnou výdutí a s klenutým dnem s důlkem uprostřed. Zdobí ji pět až šest hřebenových vlnic rozmístěných téměř po celém těle; horní je provedena desetizubou vidlicí nebo je zdvojnásobena a silně stlačena, další jsou provedeny čtyřzubou vidlicí, jsou vlevo skloněné, jen spodní dvě jsou kolmé. V hlině je písek, povrch je přetažen jemnější vrstvičkou místy sedřenou. Je hnědá s několika tmavšími skvrnami. Dokonale obtáčena. Slepna a doplněna. V 25 cm; po 6 cm; pv 16,2 cm; pd 8,7 cm; obsah 2,5 litru; inv. č. P 112.448 aj.; obr. 8:4.

⁸⁴ B. Dostál, Slovánská minulost Pohanska, Břeclav 1964, obr. 17 vlevo nahore.

Obr. 7. Břeclav-Pohansko. Lahvovité nádoby z jihozápadního předhradí (1) a z velmožského dvorce – obj. 112 (2). (Kresba J. Kamenská.) 1:3.

Obr. 8. Břeclav-Pohansko. Lahvovité nádoby z valu (1) a ze sídlištní aglomerace v lesní školce (2–4). (Kresba J. Kamenská.) 1:3.

Předložené popisy lahví z Pohanska nasvědčují, že jde o nálezy středohradištní odpovídající Váňovým typům I, II, IV. Vykazují vesměs starobylé příznaky podtrhující jejich souvislost s kulturou Karpatské kotliny ze 7.–8. století. Markantně se odlišují od moravských lahví 11. století, které mají často v hlíně příměs tuhy, jsou převážně nízké, mají ponejvíce stříškovitě upravené okraje a jejich výzdoba sestává z širokých vodorovných rýh ev. jednoduchých vlnic nebo šikmých záseků.⁸⁵ Středohradištní datace lahví z Pohanska je doložena jak typologicky, tak stratigraficky a jinými nálezovými okolnostmi, zejména jejich výskytem v nálezových celcích.

Láhev 1 z obj. 112 (obr. 7:2) se řadí k Váňovu typu IVa s válcovitým tělem nebo k jeho avěřitým formám (IIIc), které mají hojné analogie v podunajské oblasti avarsko-slovanských pohřebišť; odpovídá tomu i skutečnost, že láhev pochází z objektu souvisejícího se starší fází dvorce.⁸⁶ Dvoukónická láhev 2 z jihozápadního předhradí (obr. 7:1) patří k Váňově Id⁸⁷ a svým tvarem, velikostí i výzdobou záseky silně připomíná láhev z Libice ze sklonku 10. století.⁸⁸ Svého času jsem připouštěl její český původ z pokročilého 10. století,⁸⁹ dnes bych se však přikláněl spíše k starší dataci jak vzhledem k tomu, že výzdoba záseky je doplněna hřebenovými vlnovkami, které jsou na moravských lahvích 10.–11. století neznámé, tak s ohledem na větší stáří osídlení jihozápadního předhradí prokazaného záchranným výzkumem z roku 1975. Láhev 3 (obr. 8:1; tab. XII:6) náležející k Váňově skupině Ih, která je řazena až do mladohradištního období,⁹⁰ avšak kromě celého komplexu příznaků včetně husté hřebenové výzdoby vlnovkami a rýhami ji zejména fakt, že byla nalezena v zánikovém horizontu opevnění hradiska, asi 20 m od zemnice s depotem, nesporně přičleňuje k nálezům 9. století, nejspíše jeho první poloviny. Láhev 4 (obr. 8:2) patří k Váňovu IV. typu,⁹¹ bylo by však nutné označit ji vzhledem k úzkému a nízkému hrdlu za variantu c; pro její datování nejpravděpodobněji do první poloviny 9. století svědčí vedle starobylého tvaru okolnost, že se našla v hrobě ležícím v malé skupině pohřbů s hojnými keramickými milodary, která ležela v blízkosti objektu 1 s kováním blatnicko-mikulčického stylu.⁹² Láhev 5 (obr. 8:3) má velmi vospělou okrajovou profilaci připomínající okruží středověké keramiky;⁹³ nicméně složení hlíny, vypálení a zejména příslušnost

⁸⁵ Kobylnice, Holubice – V. Šikulová, Slované osídlení Moravy v mladší době hradištní, Brno 1956, diplomní práce, I, 93–94, III, tab. 40–41; Kelč, Němčice, Blansko – V. Nekuda–K. Reichertová, Středověká keramika v Čechách a na Moravě, Brno 1968, 102, obr. 36:3 (na tab. LXXVII jsou i jiné tvary, vesměs však až z doby od 12. století výše); Mikulčice – J. Poulik, Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích, Praha 1963, 188, tab. LVII; další lahve z 11.–12. stol. pocházejí z Mašovic, Slavkova (?) a v štiřhlejších tvarech z Kroměříže, Kostelce, Boškůvek, Horního Břečkova aj. (podle vlastních záznamů ze studia materiálu v moravských muzeích).

⁸⁶ B. Dostál, Břeclav-Pohansko IV, 325.

⁸⁷ Z. Váňa, PA 47, 1956, 112.

⁸⁸ R. Turek, Libice, Knížecí hradisko 10. věku, Praha 1966–1968, 90–91, 94, tab. 23.

⁸⁹ B. Dostál, Slovánská minulost Pohanska, 19.

⁹⁰ Z. Váňa, PA 47, 1956, 127–128.

⁹¹ Z. Váňa, PA 47, 1956, 136.

⁹² B. Dostál, Břeclav-Pohansko v roce 1968, Přehled výzkumů 1968, Brno 1970, 41–42, tab. 27, 31.

⁹³ Srov. V. Nekuda–K. Reichertová, op. cit., obr. 36:1; 43; tab. XLIV:3,4,6.

k náleзовému celku s vyloženě středohradištní keramikou ukazuje na její středohradištní příslušnost. Láhev 6 (obr. 8:4) náleží k Váňově variantě IIb, na jejíž starobylost v nálezech moravských i z Karpatské kotliny bylo již poukázáno.⁹⁴ Shodně dataci lahví 3—6 a láhve ze zemnice 10 nasvědčuje skutečnost, že pocházejí ze stejné sídlištní aglomerace (v lesní školce) a našly se v okruhu měřicím v průměru necelých 50 metrů.

Zbývá ještě uvést několik příkladů keramiky ze zánikového horizontu různých míst opevnění nebo z doby nepříliš vzdálené jeho zániku, aby bylo dokumentováno, že její ráz odpovídá nálezům ze zemnice 10 a že ji lze synchronizovat s keramickým inventářem zdejšího velmožského dvorce. Omezím se jen na výrazné a bezpečně stratifikované nálezy z výzkumných sezón v letech 1974 a 1975.

Důležitý je v tomto ohledu hrnek (1) pocházející z hrobu 4 objeveného v roce 1975 pod destrukcí opevnění na jeho vnitřní straně; na příčném profilu, který byl v počáteční fázi výzkumu ponechán nad hrobem, bylo patrné, že hrob byl zahlubován do pohřbeného humusovitého horizontu (silného 40 cm) a dále do podloží, avšak neprorážel úroveň požárové vrstvy vzniklé při destrukci vnitřní stěny opevnění na úrovni terénu z doby existence hrady (byla jasně patrna v úseku asi 2 m za vnitřní dřevěnou stěnou hrady). Hrob musel být tedy vyhlouben před zánikem opevnění a nádoba z něho vydává svědectví o charakteru keramiky z tohoto období. Další tři nádoby (2—4) byly objeveny v roce 1974 při výzkumu sídliště v lesní školce, ve čtverci B 69-59, který zčásti zasahoval do valu. Nádoby se našly pod kamennou destrukcí opevnění, na povrchu pohřbeného humusovitého horizontu, asi 40 cm nad podložím, vzdáleny od sebe navzájem 50—70—100 cm. Souvisely tedy nesporně se zánikovým horizontem opevnění. Ve stejné stratigrafické situaci byl i hrnek (5) objevený v XIV. řezu valem z roku 1975, na jeho vnitřní straně, vzdálen asi 5 m od vnitřní stěny hrady, pod její destrukcí a na povrchu pohřbeného humusu v hloubce 80 cm, 50 cm nad podložím.

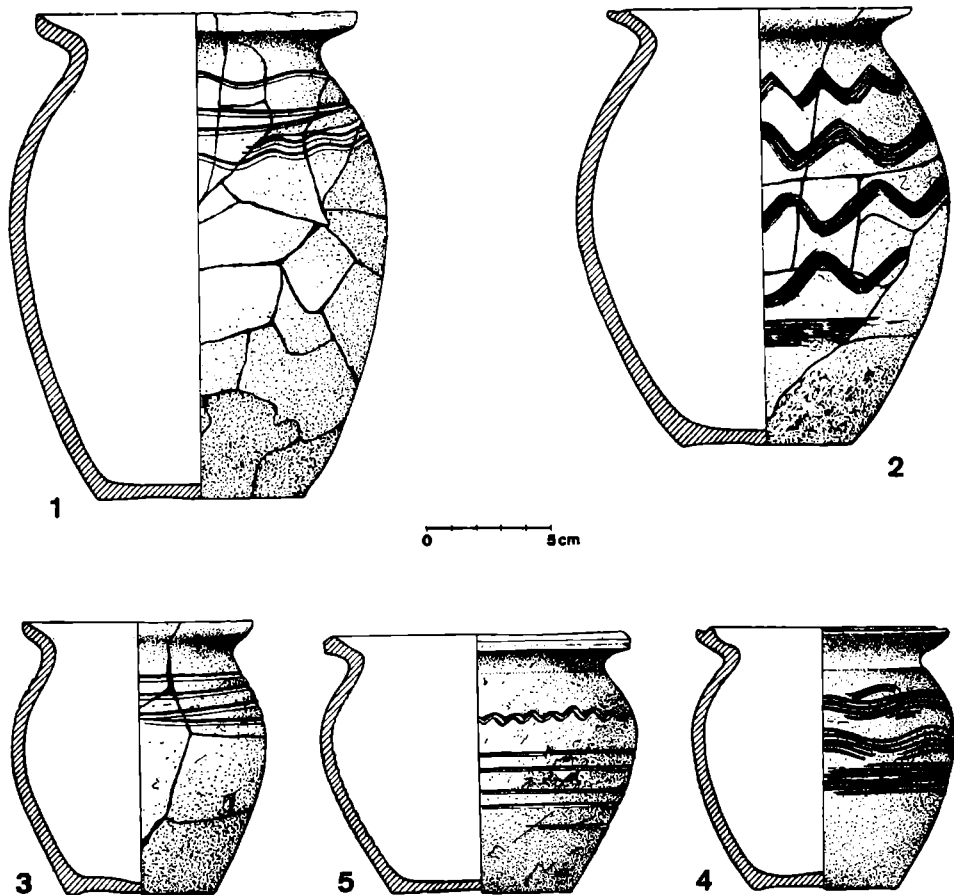
1. Miskovitý hrnek se zesíleným kuželovitě a válcovitě seříznutým okrajem, s pravidelnou výdutí s vodorovnými žlábkami po vytáčení na vnitřní straně, a s nepatrně klenutým dnem s místy naznačeným obvodovým výstupkem; při okraji dna eliptický důlek. Zdobí ho drobná jednoduchá vlnice nad největší výdutí a pět vodorovných rýh ve spodní části. Vytočen z jemně plavené hlíny s mikroskopickým pískem a slídou. Povrch je hladký, tmavošedý, místy hnědavý. Dobře vypálena, úplná. V 10,6 cm; po 12,4 cm; pv 12,8 cm; pd 7,3 cm; obsah 0,72 litru; inv. č. P 124.638; obr. 9:5; tab. XII:5.

2. Soudkovitý hrnek s okrajem místy kolmo seříznutým, místy zaobleným, s pravidelnou výdutí a s poněkud nerovným dnem s obvodovým výstupkem. Zdobí jej jednoduše rytá spirála o třech až čtyřech závitích. Hlína je jemně plavená s mikroskopickým pískem. Povrch hladký, červenohnědý, s černou skvrnou na jedné straně, patrně druhotně vypálenou v destrukci opevnění. Nádobka působí dojmem vytáčení; na vnější straně jsou papilární otisky prstů. Dobře vypálena. Slepěna a z třetiny doplněna. V 11,1 cm; po 9,3 cm; pv 10,3 cm; po 6 cm; obsah 0,43 litru; inv. č. P 117.958; obr. 9:3; tab. XII:3.

3. Štíhlý soudkovitý hrnek s kolmo seříznutým a místy zaobleným okrajem s náznakem žlábků na vnitřní straně, s pravidelnou tenkostěnnou výdutí a se slabě odsazeným a mírně klenutým dnem, uprostřed vně vychlípeným. Zdobí ho dvě jednoduché povlovné vlnice, mezi nimiž jsou dvě vodorovné rýhy. V hlíně je jemný písek (zrnka do 0,5 mm) a slída. Povrch je krupičkovitý, cihlově červený až světlehnědý, na jedné

⁹⁴ Z. Váňa, PA 47, 1956, 118—119.

straně oválná černá skvrna od druhotného přepálení. Vnitřek je cihlově červený, na lomu jsou dvě vrstvy. Slabě vodorovné žlábky na vnitřní straně svědčí o dokonalém obtáčení, ne-li vytáčení na kruhu. Dobře vypálena. Slepna a doplněna. V 19,8 cm; po 13 cm; pv 15,3 cm; pd 8,4 cm; obsah 2,2 litru; inv. č. P 117.956; obr. 9:1; tab. XII:1.

Obr. 9. Břeclav-Pohansko. Keramika ze zánikového horizontu opevnění (1–4) a nádoba z velkomoravského hrobu 4 pod destrukcí hradby (5). (Kresba J. Kamenská.) 1:3.

4. Soudkovitý hrnc s vodorovně seříznutým a slabě prožlábnutým okrajem, s tenkostěnnou výduť poněkud nepravidelnou ve spodní části a se slabě klenutým uprostřed vně vychlípeným dnem. Zdobí ji čtyři až pětinásobné hřebenové vlnice a pás vodorovných rýh; výzdoba pokrývá celý povrch, místy je slabě znatelná. V hlíně je písek (zrnka do 1 mm) a jemná zrnka slídy. Povrch je jemně drsný, potažený tenkou vrstvičkou, jíž pronikají hrubší zrnka písku. Zbarven je světlehnědé, na jedné straně druhotně přepálen do černá. Obtáčen. Na lomu jsou dvě vrstvy. Poměrně dobře vypálen. Slepna a doplněna. V 17,8 cm; po 12,3 cm; pv 15,1 cm; pd 7 cm; obsah 1,82 litru; inv. č. P 117.957; obr. 9:2; tab. XII:2.

5. Širší vejčitý hrnc s kalichovitě rozevřeným ústím, s prožlabeným okrajem, s výrazně žlábkovitým hrdlem, s poměrně pravidelnou výduť (na jedné straně deformovanou v nevysušeném stavu), s rovným dnem s obvodovým výstupkem na vnější

straně a klenutým na vnitřní straně. Zdobí ji dvě ostře ryté hřebenové vlnovky a pás vodorovných rýh (provedeno šestizubou vidlicí); V hlíně je písek a jemná slída. Lom je zvrstvený. Povrch jemně drsný, z poloviny hnědošedý a z poloviny tmavošedý. Uvnitř horizontální praskliny a stopy po nálepu, povrch obtáčen. Dobře vypálena. Úplná, zčásti otlučena. V 10,7 cm; po 10,2 cm; pv 10,6 cm; pd 5,8 cm; obsah 0,5 litru; inv. č. P 125.520; obr. 9:4; tab. XII:4.

Hrnek 1 z hrobu 4 (obr. 9:5; tab. XII:5) patří k oné skupině keramiky vytáčené z jemně plavené hlíny, která je zastoupena jak v publikované zemnici 10 (obr. 6:7,8), tak v objektech i hrobech velmožského dvorce.⁹⁵ Svědčí, že mezi uvedenými objekty a hroby není podstatného časového rozdílu. K téže skupině patří podle materiálu i hrnek 2 (obr. 9:3; tab. XII:3), i když výzdoba a stopy výrobní technologie nejsou příliš typické; vydává shodné svědectví jako předcházející exemplář. Hrnek 3 (obr. 9:1; tab. XII:1) je blízký 3. keramické skupině z areálu velmožského dvorce (pouze úprava okraje je odlišná), známé převážně z objektů mladší fáze,⁹⁶ jinak by se řadil do širšího rámce tzv. pomoravské keramiky, o níž byla zmínka v souvislosti s miskovitým hrnkem (obr. 6:4; tab. XI:1) ze zemnice s depotem. Hrnek 4 (obr. 9:2; tab. XII:2) je zase blízký 4. keramické skupině známé z objektů starší i mladší fáze dvorce i z hrobů 253 a 375 kostelního hřbitova.⁹⁷ Hrnek 5 (obr. 9:4; tab. XII:4) je se 4. keramickou skupinou zcela shodný.

Z hodnocení lahvovité keramiky z Pohanska i z hodnocení hrncovitých tvarů ze zánikového horizontu opevnění hradiska plyne, že jsou shodné s keramikou ze zemnice s depotem a s hlavními keramickými skupinami z areálu zdejšího velmožského dvorce. Toto zjištění není v rozporu se svědectvím některých kovových předmětů publikovaného depotu, že k jeho uložení a k zániku opevnění došlo v době blízké polovině 9. století.

Závěr

Odkrytí zemnice 10 s depotem železných předmětů v jednoznačné stratigrafické situaci patří k oněm šťastným objevům, které posunují výsledky vědeckého poznání a dlouholetého úsilí skokem vpřed. Bezpečně datovatelné předměty z depotu (průvlečka a křížové kování) spolu s keramickým inventářem zemnice daly klíč k řešení zásadní a dosud sporné otázky datování opevnění hradiska Pohanska. I když objev zemnice je více méně dílem náhody (aspoň pokud jde o dobu, kdy k němu došlo), nebylo by možné z něho vytěžit tak zásadní vědecké poznatky, pokud by nebyla vyhodnocena keramika z areálu zdejšího velmožského dvorce a nebyla vyřešena jeho stratigrafická situace a chronologie. Keramika ze zemnice s depotem totiž dovolila přesněji charakterizovat a datovat keramický soubor ze zánikového horizontu opevnění a srovnat jej s keramickým souborem z areálu velmožského dvorce na dostatečně široké bázi. Srovnání prokázalo naprostou shodu keramiky ze zánikového horizontu opevnění s keramikou z objektů starší i mladší fáze velmožského dvorce. Nejednoznačnost tohoto výsledku je

⁹⁵ B. Dostál, Břeclav-Pohansko IV, 164.

⁹⁶ B. Dostál, Břeclav-Pohansko IV, 162–163.

⁹⁷ B. Dostál, Břeclav-Pohansko IV, 163.

pouze zdánlivá: naznačuje pouze, že se zničením opevnění hradiska nedošlo k přerušení keramické produkce a zániku života na hradisku, zejména ne v areálu dvorce. *Vřazení zániku opevnění hradiska na základě datovatelných předmětů z depotu do doby blízké polovině 9. století dovoluje chronologicky ztotožnit destrukci opevnění hradiska se zánikem staršího palisádového opevnění velmožského dvorce*, ke kterému došlo rámcově mezi polovinou a počátkem poslední třetiny 9. století.⁹⁸

Byl jsem vždy přesvědčen o velkomoravském stáří opevnění Pohanska, avšak v důsledku nedostatku stratifikovaných a dobře datovatelných nálezů z jeho výzkumu a pod vlivem jeho chronologického hodnocení v kontextu s palisádovým opevněním velmožského dvorce jsem připouštěl, že k vybudování vlastního hradiska mohlo dojít až na samém sklonku velkomoravského období a jeho zánik jsem spojoval s vojenským a politickým pádem Velkomoravské říše.⁹⁹ Domněnku o pozdním vzniku opevnění rozpracoval zejména B. Novotný v tvrzení, že hradisko na Pohansku bylo založeno až v 10. století – v velkomoravském období.¹⁰⁰ K této domněnce inklinovali i jiní badatelé.¹⁰¹

Objevem zemnice s depotem, který umožnil novou dataci zániku opevnění, padly veškeré domněnky o pozdním založení hradiska. Nepodařilo se sice zatím stanovit přesněji dobu jeho vzniku, nicméně úvahy o něm se posunují minimálně do první poloviny 9. století. Destrukce opevnění kolem poloviny 9. století není výjimečným jevem na velkomoravských hradištích. Např. na skloněk druhé čtvrtiny 9. století je kladen vznik druhé fáze velkomoravské hradby v Mikulčicích,¹⁰² jemuž patrně předcházelo zničení I. fáze. Též hradisko v Pobedimi zaniklo katastroficky v polovině 9. století.¹⁰³ Nyní se tedy jeví obdobně i situace na Pohansku.

Můžeme-li konstatovat, že byla definitivně vyvrácena jedna mylná domněnka o chronologické pozici a historické úloze Pohanska, nemůžeme na druhé straně zastírat, že s novým objevem se vynořila řada dalších otázek. Ponecháme-li stranou případnou pochybnost o chronologické průkaznosti křížových kování a průvleček s týlní destičkou, jejíž revize by znamenala zhroucení celého chronologického systému velkomoravských památek a významných památníků, vnučuje se především otázka, zde destrukce opevnění, při níž došlo k zániku zemnice 10, byla jen dílčí nebo se týkala celého hradiska. Při druhé eventualitě bychom se museli tázat zda a v jaké podobě došlo k obnovení opevnění. Jestliže se novou datací zániku opevnění hradiska prokázalo, že dvorec byl už od samého počátku jakousi jeho akropolí, pak by bylo třeba odpovědět, zda se v mladší fázi jeho existence nějak

⁹⁸ B. Dostál, Břeclav-Pohansko IV, 34, 239–243, obr. 31.

⁹⁹ B. Dostál, Slovanská minulost Pohanska, 6; *týž*, K prehistorii a protohistorii Břeclavi, Břeclav – dějiny města, Břeclav 1968, 24; *týž*, K otázce velmožských dvorců u Slovanů, PA 61, 1970, 274; *týž*, Velkomoravské hradisko Břeclav-Pohansko, VVM 22, 1970, 4.

¹⁰⁰ B. Novotný, PA 60/1, 1969, 222; *týž*, Moravské úděly a jejich raně feudální centra v 11.–13. století, AR 27, 1975, 519.

¹⁰¹ J. Pouлік, Mikulčice, Sídlo a pevnost ... 18; V. Hrubý, Oponentský posudek úkolu ... SPFFBU E 22, 1977.

¹⁰² J. Pouлік, Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic, PA 48, 1957, 289, 332.

¹⁰³ D. Bialeková, Pobedim. Slovanské hradisko a sídliská z 9. storočia, Nitra 1975, 9.

změnil ráz osídlení hradiska. To vše jsou však problémy, které bude postupně řešit další výzkum.

ЗЕМЛЯНКА С КЛАДОМ ПОД ВАЛОМ ГОРОДИЩА БРЖЕЦЛАВ-ПОГАНСКО

В течение раскопок вала в северо-восточной части городища Поганско в 1975 г. была открыта землянка примыкающая к внутренней стороне укрепления; она разрушилась одновременно с пожаром внутренней деревянной стены укрепления и была завалена его глинистым заполнением (рис. 2,3; табл. V; VII:3,4).

Землянка была в плане трапецевидной, глубиной в 70 см, с каменной печкой в южном углу, со стенами обложенными плетнем, от которого сохранились как мелкие столбовые ямки при стенах, а также остатки обуглившихся прутьев; ямки от столбов, являвшихся опорой двухскатной крыши, находились на параллели с продольной осью, одна внутри, вторая вне землянки (рис. 1; табл. VI; VII:1,2).

В заполнении землянки было открыто кроме отдельных костей животных, комплектного скелета кошки и мелких керамических обломков (частично раннеславянских — рис. 6:9,10) два целых горшка и две большие части других сосудов, глиняное грузило, железное шило, костяная трубочка-юрок с тремя боковыми отверстиями (рис. 5:2—6; табл. XI). Возле печки стоял бутылковидный сосуд (рис. 5:1, табл. X), в котором был впрятан клад железных вещей засыпанный шлаком. Клад содержал молот, два тесла, 3 стержневых предмета, зубило, петлю и крестообразную бляху, пряжку, цилиндрическую муфту, два ключа, обломок ножа и другие фрагменты (рис. 4; таб. VIII, IX).

На основании датировки петли (рис. 4:11, табл. IX:1) и крестообразной бляхи (рис. 4:12; табл. IX:3; X:9), известных тоже из Победима, Микулчиц и Лишне и принадлежащих к позднему этапу т. н. блатницко-микулчицкого горизонта, можно клад и разрушение землянки и укрепления отнести приблизительно к половине IX века.

Керамический инвентарь землянки (рис. 5,6; табл. X, XI) вместе с керамикой из горизонта развала укрепления (рис. 8,9; табл. XII), найденной в течение раскопок вала в прежних сезонах, можно сопоставить с керамическими группами и типами из объектов древней и поздней фазы вельможеской усадьбы на Поганске. Разрушение укрепления городища можно синхронизировать с концом существования более древнего укрепления вельможеской усадьбы, который относится с большей вероятностью ко времени от ± 850 до ± 866 гг.

Открытие землянки с кладом железных вещей под валом отстранило все гипотезы о более позднем основании городища Поганско, особенно те, которые его относили к послевеликоморавскому периоду X века. Оно свидетельствует, что постройка городища могла осуществиться не позднее первой половины IX века.

Перевод Т. Б. Цабликовой

СПИСОК РИСУНКОВ

Рис. 1. Бржецлав-Поганско. Разрез вала XVI/1975. План землянки № 10 с обозначением положения находок (1—26) и разрезов А—В, С—D нарисованных на рисунке № 2 и 3. Рисунок выражает отношение землянки к краю раскопа (линия на правой стороне с обозначением надлежащего метра), к собственной стене укрепления (вверху) и к более древнему объекту 11 (внизу).

Рис. 2. Бржецлав-Поганско. Разрез вала XVI/1975. Поперечный разрез (А—В) деструкцией укрепления над заполнением котлована землянки № 10 в половине 22 метра в раскопе XIV.

Объяснения условных знаков к рис. 1—3: 1 — поверхностный гумус; 2 — серая с гумусом перемешанная деструкция укрепления; 3 — желто-коричневое глинисто-

иловое заполнение укрепления перемешанное с красными обожженными комками глины; 4 — красновато обожженная глина; 5 — гумусный слой похороненный под укреплением и его развалом; 6 — остатки обожженного плетня; 7 — черный слой с угольками из раздавленных бревен; 8 — темно серое заполнение землянки; 9 — остатки обгоревших бревен; 10 — материк.

Рис. 3. Бржецлав-Поганско. Разрез вала XIV/1975. Продольный разрез (С—D) де-струкцией укрепления над заполнением котлована землянки № 10 между 20—25 метрами раскопа XIV (внизу обозначены отдельные метра).

Рис. 4. Бржецлав-Поганско. Разрез вала XIV/1975: Клад железных вещей спрятанных в бутылковидном сосуде в землянке № 10.

Рис. 5. Бржецлав-Поганско. Разрез вала XIV/1975. Бутылковидный сосуд (1) из землянки 10, в котором был спрятан клад железных вещей, и другие керамические обломки (2—6) из этой же землянки.

Рис. 6. Бржецлав-Поганско. Разрез вала XIV/1975. Другие находки из землянки № 10.

Рис. 7. Бржецлав-Поганско. Бутылковидные сосуды из югозападного передгородья (1) и из объекта № 112 в вельможеской усадьбе (2).

Рис. 8. Бржецлав—Поганско. Бутылковидные сосуды из вала (1) и из поселения в лесном питомнике (2—4).

Рис. 9. Бржецлав-Поганско. Керамика из горизонта разрушения укрепления (1—4) и горшок из великоморавской могилы № 4 под деструкцией укрепления (5).

СПИСОК ТАБЛИЦ

Табл. V. Бржецлав-Поганско. Разрез вала XIV/1975. Последовательность открытия землянки № 10 с кладом. Очертания землянки на уровне материка с прокаленными пятнами в заполнении — вид с ЮВ (1) и ЮЗ (2); выкопанная ЮВ часть с печкой, сосудом с кладом и со скелетом кошки (3) и СЗ часть с обломками бревен и плетня (5); профиль землянки со слоями плетня, бревен и заполнения укрепления в ЮВ (4) и СЗ (6) частях.

Табл. VI. Бржецлав-Поганско. Разрез вала XVI/1975. Выкопанная ЮЗ часть землянки № 10 с контрольной бровкой (1,2); на бровке видно углубление в первоначальный горизонт и развалившееся глинистое заполнение укрепления (2); отчасти выкопанная и отчасти очерчивающееся заполнение землянки № 10 после удаления бровки, с прямоугольной столбовой ямой по внутренней стене укрепления (3); вполне выкопанная землянка с остатками обвалившихся бревен и плетня (4); печка-каменка из объекта № 10 — перпендикулярный (5) и фронтальный (6) виды.

Табл. VII. Бржецлав-Поганско. Разрез вала XIV/1975. Полностью исследованная землянка 10 с окрестностью и ее отношение к прямоугольным столбовым ямам внутренней стены укрепления (1,2); общие виды от ЮЗ на XIV разрез вала с контрольными бровками и с остатками массива собственного укрепления и положения землянки № 10 в нем (3,4); общие виды от ЮЗ (5) и СВ (6) на XIV разрез вала после полного окончания исследования и отношения землянки № 10 к остаткам укрепления, наблюдаемым на профиле и на материке.

Табл. VIII. Бржецлав-Поганско. Разрез вала XIV/1975. Первая часть клада железных предметов из землянки № 10. Молот (1), цилиндрическая муфта (2), тесла (3,4), стержневые предметы (5,6), зубило (7).

Табл. IX. Бржецлав-Поганско. Разрез вала XIV/1975. Вторая часть клада железных предметов из землянки № 10. Петля (1), пряжка (2), крестовидная бляха до очищения с другими приставшими к ней фрагментами (3), ключи (4,5), обломок ножа (6) и другие железные фрагменты (7—10), легкие (11—15) и тяжелые куски шлака (16—18).

Табл. X. Бржецлав-Поганско. Разрез вала XIV/1975. Бутылковидный сосуд, в котором был спрятан клад железных предметов 1:2.

Табл. XI. Бржецлав-Поганско. Разрез вала XIV/1975. Остальной инвентарь землянки № 10 (1—8) и крестовидная бляха с приставшими к ней предметами после очищения (9—11).

Табл. XII. Бржецлав-Поганско. Керамика из горизонта разрушения укрепления (1—4, 6) и горшок из могилы № 4 под деструкцией укрепления (5).

GRUBENWOHNUNG MIT HORTFUND UNTER DEM WALL DER WALLBURG BŘECLAV-POHANSKO

Während der Wallgrabung im nordöstlichen Teil der Wallburg Pohansko wurde im Jahre 1975 eng an der Innenseite der Befestigung eine Grubenwohnung entdeckt, die gleichzeitig mit dem Brand der hölzernen Innenseite der Befestigung untergegangen und durch ihre Lehmausfüllung verschüttet worden war (Abb. 2,3; Taf. V; VII:3,4).

Die Grubenwohnung war im Grundriß trapezförmig, ungefähr 70 cm tief, mit einem Steinofen in der südlichen Ecke, mit geflochtenen Wänden, von denen sowohl kleine Pfostengrübchen als auch verkohlte Überreste des Flechtwerks erhalten sind, und mit zwei Pfostengruben, die parallel zu der Längsachse lagen, eine im Inneren, die andere außerhalb der Wohngrube (Abb. 1; Taf. VI; VII:1,2).

In der Ausfüllung der Wohngrube wurden neben einzelner Tierknochen, eines kompletten Skelettes einer Katze und kleiner Scherben (zum Teil frühslavischen — Abb. 6:9,10) 2 ganz erhaltene Töpfe, 2 größere Teile von ihnen, ein Tongewicht, eine eiserne Ahle und ein Knochenröhrchen mit drei Seitenöffnungen (Abb. 5,6; Taf. XI) gefunden. Neben dem Steinofen stand eine Tonflasche (Abb. 5:1; Taf. X), in der ein Hortfund von Eisengegenständen unter der Schlackschüttung versteckt war. Der Hortfund enthielt einen Hammer, 2 Tüllenbelle, 3 stäbchenartige Gegenstände, einen Meißel, eine Schlaufe mit Zierplatte, einen Kreuzbeschlag, eine Schnalle, eine zylindrische Hülse, zwei Schlüssel, ein Messerbruchstück und einige andere Fragmente (Abb. 4; Taf. VIII, IX).

Auf Grund der Schlaufe (Abb. 4:11; Taf. IX:1) und des Kreuzbeschlages (Abb. 4:12; Taf. IX:3; X:9), die auch vom Pobedim, Mikulčice und Líšeň bekannt sind und die zur jüngeren Phase des Blatnica-Mikulčice-Horizonts gehören, kann der Hortfund und dadurch auch der Untergang der Wohngrube und der Befestigung in die Zeit um die Hälfte des 9. Jahrhunderts datiert werden.

Das keramische Inventar der Wohngrube (Abb. 5, 6; Taf. X, XI) mit der übrigen Keramik aus dem Verfallshorizont der Befestigung (Abb. 8, 9; Taf. XII), die während der Wallgrabungen in den vorangehenden Saisonen gewonnen wurde, stimmt mit den keramischen Gruppen und Typen aus den Siedlungsobjekten sowie der älteren als auch der jüngeren Befestigungsphase des Herrenhofes in Pohansko überein. Den Untergang der Burgwallbefestigung kann man also ganz gut mit dem Verfall der älteren Befestigungsphase des Herrenhofes identifizieren, der zwischen den Jahren ± 850 bis ± 866 vorausgesetzt wird.

Die Entdeckung der Wohngrube mit Hortfund unter dem Wall beseitigte alle Vermutungen über die späte Errichtung des Burgwalles Pohansko, besonders diejenigen, die sie bis in die nachgroßmährische Epoche des 10. Jahrhunderts vorschoben. Sie bezeugte, daß es zur Gründung der Befestigung von Pohansko spätestens im Verlauf der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts kommen konnte.

Übersetzt von Dr. Otto Hájek

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

Abb. 1. Břeclav-Pohansko. Wallschnitt XIV/1975. Grundriß der Grubenwohnung mit Bezeichnung der Fundlage (1–26) und der Schnitte A–B, C–D, die auf den Abb. 2 und 3 aufgetragen sind. Die Abbildung drückt die Beziehung der Grubenwohnung zum Grabungsrand (Linie auf der rechten Seite mit Bezeichnung der einzigen Meter), zum eigentlichen Befestigungskörper (oben) und zum älteren Obj. 11 (unten) aus.

Abb. 2. Břeclav-Pohansko. Wallschnitt XIV/1975. Querschnitt A–B durch die Destruktion der Befestigung über der Ausfüllung der Wohngrube 10 in der Mitte des 22. Meters des XIV. Wallschnittes. Erklärungen der graphischen Zeichen zur Abb. 1–3: 1 — oberflächliche Humusschicht; 2 — graue mit Humus gemischte Destruktion der Befestigung; 3 — gelbbraune Lehmausfüllung des Befestigungskörpers mit rot durchgebranntem Tonstückchen; 4 — rot gebrannter Ton; 5 — beerdigter Humushorizont unter dem Befestigungskörper und unter seiner Destruktion; 6 — Reste des verkohlten

Flechtwerks; 7 – schwarze Kohlenschicht aus den zerdrückten Hölzern; 8 – dunkelgraue Ausfüllung der Wohngrube; 9 – Reste der abgebrannten Hölzern; 10 – Unterlage. Abb. 3. Břeclav-Pohansko. Wallschnitt XIV/1975. Längsschnitt C–D durch die Destruktion der Befestigung über der Ausfüllung der Wohngrube 10 zwischen den 20.–25. Metern des XIV. Wallschnittes (unten sind einzige Meter angebracht).

Abb. 4. Břeclav-Pohansko. Wallschnitt XIV/1975. Hortfund eiserner Gegenstände, der in einer Tonflasche in der Wohngrube 10 versteckt wurde.

Abb. 5. Břeclav-Pohansko. Wallschnitt XIV/1975. Tonflasche, in der der Hortfund versteckt wurde (1) und weitere Scherben (2–6) aus der Wohngrube 10.

Abb. 6. Břeclav-Pohansko. Wallschnitt XIV/1975. Andere Funde aus der Wohngrube 10.

Abb. 7. Břeclav-Pohansko. Tonflaschen aus der südwestlichen Vorburg (1) und aus dem Obj. 112 im hiesigen Herrenhof (2).

Abb. 8. Břeclav-Pohansko. Tonflaschen aus dem Wall (1) und aus der Siedlungsagglomeration in der Waldschule (2–4).

Abb. 9. Břeclav-Pohansko. Die Keramik aus dem Verfallshorizont der Befestigung (1–4) und das Gefäß aus dem großmährischen Grab 4 unter der Befestigungsdestruktion (5).

VERZEICHNIS DER TAFELN

Taf. V. Břeclav-Pohansko. Wallschnitt XIV. Grabungsvorgang der Wohngrube 10 mit Hortfund. Umriss der Wohngrube im Niveau der Unterlage mit durchgebrannten Flächen in der Ausfüllung – Blick vom SO (1) und SW (2); abgeputzter SO Teil mit Steinofen, mit Gefäß der den Hortfund beinhaltete und mit dem Skellet einer Katze (3) und der NW Teil mit Holz- und Flechtwerkfragmenten (5); das Profil der Wohngrube mit Schichten von Flechtwerk, Hölzern und mit Aufschüttung des Befestigungskörpers im SO Teil (4) und im NW Teil (6).

Taf. VI. Břeclav-Pohansko. Wallschnitt XIV/1975. Abgeputzter SW Teil der Wohngrube mit Kontrollblock (1, 2); auf dem Block ist die Eintiefung in die ursprüngliche Ebene und in die destruierte Ausfüllung der Befestigung sichtbar (2); zum Teil abgeputzter und zum Teil ausgefüllter Abschnitt der Wohngrube 10 mit der rechteckigen Pfostengrube der Innenseite der Befestigung nach der Beseitigung des Kontrollblocks (3); ganz abgeputzte Wohngrube mit Resten der destruierten Hölzern und des Flechtwerks (4); Steinofen im Objekt 10 – Blick vom oben (5) und Frontalansicht (6).

Taf. VII. Břeclav-Pohansko. Wallschnitt XIV. Ganz abgeputzte Wohngrube 10 mit Umgebung und seine Beziehung zu den rechteckigen Pfostengruben der Innenseite der Befestigung (1, 2); Gesamtblicke vom SW auf den XIV. Wallschnitt mit Kontrollblöcken und mit Resten des Befestigungskörpers und die Lage der Wohngrube 10 darin (3, 4); Gesamtblicke von SW (5) und SO (6) auf den XIV. Wallschnitt nach dem Forschungsende und die Beziehung der Wohngrube 10 zu den Resten der Befestigung, die im Profil und in der Unterlage zu sehen sind.

Taf. VIII. Břeclav-Pohansko. Wallschnitt XIV/1975. Erster Teil des Hortfundes aus der Wohngrube 10. Hammer (1), zylindrische Hülse (2), Tüllenbeile (3, 4), stäbchenartige Gegenstände (5, 6), Meißel (7).

Taf. IX. Břeclav-Pohansko. Wallschnitt XIV/1975. Zweiter Teil des Hortfundes aus der Wohngrube 10. Schlaufe (1), Schnalle (2), Kreuzbeschlag mit weiteren angeklebten Fragmenten vor der Reinigung (3), Schlüssel (4, 5), Messerbruchstück (6) und andere eiserne Fragmenten (7–10), leichte (11–15) und schwere Schlackstücke (16–18).

Taf. X. Břeclav-Pohansko. Wallschnitt XIV/1975. Tonflasche, in der der Hortfund versteckt war.

Taf. XI. Břeclav-Pohansko. Wallschnitt XIV/1975. Das übrige Inventar der Wohngrube 10 (1–8) und der Kreuzbeschlag mit anderen ursprünglich an ihm angeklebten Fragmenten nach der Reinigung (9–11).

Taf. XII. Břeclav-Pohansko. Die Keramik aus dem Verfallshorizont der Befestigung (1–4, 6) und der Topf aus dem Grab 4 unter dem Wall (5).